

UNIwersytet Śląski w Katowicach
Filia w Cieszyń
Wydział Pedagogiczno - Artystyczny
Animacja Społeczno - Kulturalna

Mariusz Targosz

***„ TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW ZIEMI
WADOWICKIEJ NA TLE ŚRODOWISKA
KULTURALNEGO WADOWIC ”***

Praca magisterska
napisana pod kierunkiem
prof.dr hab. Wiesławy Korzeniowskiej

CIESZYN 2001

Wstęp.....4

Rozdział I

Wadowickie środowisko kulturalne.

1. Uwarunkowania historyczne.....	8
2. Galicyjski rodowód współczesności miasta.....	12
2.1 Rola centrum administracyjnego.....	12
2.2 Szkolnictwo i jego znaczenie.....	16
2.3 Inicjatywy kulturotwórcze.....	20
3. Środowisko kulturalne po 1918 roku.....	22
3.1 Regionalizm E. Zegadłowicza.....	22
3.2 Stowarzyszenie kulturalne.....	24
3.3 Kultura po 1945 roku.....	28

Rozdział II

Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej.

1. Geneza powstania.....	31
2. Organizacje, władze i siedziby Towarzystwa.....	34
3. Członkowie - rodzaj i struktura udziału.....	40
4. Formy działalności organizacyjnej.....	42
5. Finanse.....	43

Rozdział III

Główne formy działalności.

1. Działalność artystyczna.....	46
1.1 Klub Pracy Twórczej (KPT) Beskidnicy.....	46
1.2 Małe formy teatralne.....	49
1.3 Grupa literacka Nadskawie.....	50
a	
2. Działalność organizacyjno – imprezowa.....	52

3. Działalność wydawnicza.....	54
3.1 Wydawnictwo czasopism.....	55
3.2 Wydawnictwa książkowe.....	58
4. Działalność archiwalno – muzealna.....	60
4.1 Dokumentacja zabytków regionu.....	61
4.2 Organizacja muzeum Wadowic (lata 1982 – 1988).....	62
4.3 Przywrócenie muzeum E. Zegadłowicza (lata 1994 – 1998).....	64

Rozdział IV

Formy pracy z młodzieżą.

1. Formy artystyczne.....	68
2. Działalność edukacyjna.....	70
2.1 Spotkania w szkołach.....	70
2.2 Lekcje muzealne.....	72
3. Szkolne Koła TMZW (lata 1984 – 1989).....	73

Rozdział V

Ocena dokonań Towarzystwa (lata 1971 – 2001).

1. Kulturotwórcza kontynuacja tradycji.....	79
2. Społeczna świadomość regionalizmu.....	81
Zakończenie.....	84
Wykaz źródeł literatury.....	90
Bibliografia.....	92

WSTĘP

Na terenie obecnego województwa małopolskiego działa bardzo aktywnie ponad dwa tysiące sto towarzystw i stowarzyszeń, które pielęgnują i popularyzują tradycje swoich regionów, a także twórczo uczestniczą w działaniach służących ich współczesnemu rozwojowi. Ruch ten jest współtworzony przez setki oddanych swym regionom społeczników, lokalnych patriotów, pasjonatów, ludzi rozwijających różnorakie tradycje oraz szukających w nich inspiracji i energii do podejmowania działań, służących współczesnemu rozwojowi nie zapominając przy tym o historii swego regionu. Ludzi, którzy inspirują i organizują życie społeczne i kulturalne swych lokalnych społeczności. Towarzystwa te dostarczają wartości, które integrują społeczność lokalną, tworzą i umacniają społeczeństwo, w rezultacie służą podstawom demokracji.

Celem niniejszego opracowania będzie znalezienie odpowiedzi na szereg pytań związanych z ruchem regionalnym, obchodzącym trzydziestolecie założenia o nazwie Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej, działającym w Wadowicach, obejmujące swoją tematyką utworzone trzydzieści lat temu Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej. Praca prezentowana ma ukazać ogrom pracy garstki ludzi działającego od trzydziestu lat TMZW. Ma też odpowiedzieć na pytania: Jaki jest stan organizacyjny, jakie są główne zadania programowe oraz formy i metody ich realizacji, co składa się na dotychczasowy dorobek Towarzystwa i czy będzie on pomnażany w przyszłości, gdzie tkwią trudności hamujące jego rozwój i jak im przeciwdziałać. Odpowiedzi na te pytania autor opracowania starał się uzyskać głównie w oparciu o analizę materiałów źródłowych (statusy, rejestry, plany i programy działalności) oraz w oparciu o publikacje i wydawnictwa tegoż Towarzystwa.

Istniejące do chwili obecnej publikacje nie ukazują w sposób dostateczny pełnego obrazu Towarzystwa. Nie zawierają szczegółowych informacji o jego działalności i w sposób bardzo ogólny przedstawiają go na tle środowiska kulturalnego Wadowic. Do najważniejszych opracowań należą „Opowieść o Wadowicach” J.R. Jaglarza, „Wadowickie ślady historii” Z. Jurczaka, „Wadowice wczoraj, dziś, jutro...” R. A. Gajczaka, „Wadowickie karty z przeszłości” G. Studnickiego. Ze względu na potraktowanie w nich problematyki TMZW w sposób niemalże marginalny – celem prezentowanej pracy jest ukazanie dziejów Towarzystwa w aspekcie jego działalności na przestrzeni 30-tu lat.

Omawiając aktualną problematykę Towarzystwa w ruchu regionalnym Ziemi Wadowickiej nie sposób nie wspomnieć o niektórych przynajmniej faktach z bogatej i liczącej sobie 674 lata historii miasta Wadowic, dotyczących ochrony zabytków, popularyzacji historii i dnia dzisiejszego Wadowic i regionu, integracji społeczności lokalnej, wprowadzenia tematyki regionalnej poprzez szkolne koła w świadomość młodzieży oraz działalności wydawniczej. Dla zachowania pewnej zwartości opracowania, działalność Towarzystwa w poszczególnych blokach tematycznych jest wyodrębniona w kolejności według lat ich tworzenie. Jest to pewna niedogodność łamiąca chronologię opracowania, ale pozwalająca uniknąć „poszatkwania” tych tematów i wielokrotnego powracania do nich, co daje pełniejszy obraz Towarzystwa.

W okresie jaki upłynął od rozpoczęcia działalności, Towarzystwo związało się na stałe z historią miasta, regionem i życiem mieszkańców Ziemi Wadowickiej. W minionych latach, dzięki staraniom i działalności Towarzystwa, rozwiązanych zostało wiele istotnych problemów kulturalnych w naszym regionie.

Problemów tych nie można było rozwiązać w ramach oficjalnej polityki kulturalnej, obowiązującej instytucji i placówki kulturalnej w tym czasie.

Szczególnie chodzi tu o przygotowanie do publikacji niektórych materiałów, czy upamiętnienia niektórych spraw i ludzi oraz rozwijanie idei regionalizmu jako formy patriotyzmu lokalnego i personalizacji działań wobec obowiązującej wówczas zasady bezimienności na rzecz sukcesów władzy rządzącej.

Rozdział pierwszy omawia dosyć szeroko wadowickie środowisko kulturalne w aspekcie uwarunkowań historycznych oraz czynników, które miały wpływ na jego rozwój. Rozdziały od drugiego do czwartego ukazują nam Towarzystwo od „środka” i działalność jaką prowadzi w ciągu swego trzydziestoletniego istnienia w ramach realizacji regionalizmu i edukacji wśród młodzieży szkolnej. Ostatni rozdział próbuje podsumować i ocenić przyszłe możliwości Towarzystwa.

Podjęmując się opracowania tematu opierałem się przede wszystkim na materiałach źródłowych, znajdujących się w archiwum Towarzystwa. Dokumenty tam znajdujące się stanowiły bogate źródło informacji. Z nich dużo materiału rzeczowego dostarczyły protokoły, sprawozdania Zarządu i Walnych Zjazdów TMZW. Informacje te umożliwiają pełną obserwację przebiegu wydarzeń, ściśle związanych z działalnością Towarzystwa. Pomocne okazały się również wydane wydawnictwa oraz Kronika Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej 1971-1981, a także z innych źródeł wywołanych i uzyskanych w trakcie wywiadów głównie z prezesem TMZW.

Podstawową metodą badawczą przyjętą przy pisaniu tej pracy była metoda monograficzna połączona z elementami postępowania dedukcyjnego i indukcyjnego ogólnie przyjętego w analizie dokumentów archiwalnych.

Zakres działalności TMZW na przestrzeni lat 1971-2001 nie pozwolił na ujęcie w sposób szczegółowy wszystkich podjętych zagadnień. Toteż na potrzeby pracy wybrano tylko problemy najbardziej typowe dla tego Towarzystwa. Ich analiza umożliwiła ukazanie głównych aspektów jego funkcjonowania a tym samym osiągnięcie głównego celu pracy, czyli ukazanie Towarzystwa na tle środowiska kulturalnego Wadowic.

Rozdział I

Wadowickie środowisko kulturalne.

1. Uwarunkowania historyczne.

Od tysiącleci człowiek zamieszkuje Ziemię Wadowicką. Wyroby z mezolitu (7000 lat p.n.e.) nie tak dawno wykopali archeolodzy na Upalenisku w Mucharzu, na Kurczynie w Zagórzu i Stroniu. Stwierdzili oni, że stałe osadnictwo istniało w neolicie około 4000 lat p.n.e. na Grójedzkiej Górze koło Oświęcimia a w Grodzisku koło Zatora, Zembrzycach, Gorzeniu Górnym istniały grody w okresie kultury łużyckiej 1300 – 300 lat p.n.e.¹

Początki udokumentowania Wadowic sięgają wieku XIII. Pierwszą wzmiankę o Wadowicach znaleźć można w dokumencie z roku 1325. Mowa w nim o Wadowicach jako filii kościoła mucharskiego. Za początek dziejów miasta uznano dokument z 1327r.², w którym Wadowice wymieniono po raz pierwszy jako miasto. Było ono własnością Piastów Śląskich, należało do księstwa oświęcimskiego a potem zatorskiego.³ Niewielkie to jednak musiało być wówczas miasto skoro Jan Długosz w Liber Beneficiorum z roku 1470 mówi o nim jak o miejscowości, z której płacono dziesięcinę krakowskiemu biskupowi. Położenie miasta z dala od głównych szlaków handlowych, jak również częste klęski żywiołowe, pożary (1430 r.)⁴, głód i epidemie – wywierały negatywny wpływ na jego rozwój. Nawet bezpośrednia opieka książąt i królów, znajdująca wyraz w nadawanych często miastu przywilejach i ulgach niewiele była w stanie zmienić.⁵

¹ Aleksy Siemionow „Ziemia Wadowicka”, Wadowice 1984 r. str. 84

² Akt z hołdowania księstwa oświęcimskiego Janowi Luksemburczykowi – Fotokopia archiwum TMZW.

³ „Miasta polskie w tysiącleciu” Wrocław – Warszawa – Kraków 1965r. t.1, str.610

⁴ Stanisław Kuraś „Zbiór dokumentów małopolskich” Wrocław – Warszawa – Kraków –Gdańsk 1962–1975, t 2, str. 136

⁵ Ignacy Rychlik „Księstwo Oświęcimskie i Zatorskie”, Tarnów 1989 r., str. 15.

W tymże roku nadano w Oświęcimiu prawa miejskie Wadowicom przez księcia Kazimierza.⁶ Po dzielnicowym rozbiórce synowie Kazimierza I w 1445 roku podzielili między siebie ojcowiznę. Księstwo Zatorskie przypadło najstarszemu synowi – Wacławowi, które od 1454 roku stało się lennikiem Polski.⁷ W 1602 roku ponownie silnie zniszczył Wadowice pożar, a w 1632 roku dotkliwie dała się we znaki epidemia cholery. Zarówno Wadowice jak i cała Ziemia Wadowicka zostały ograbione w czasie wojny ze Szwedami w latach 1655 – 1660. Wadowice w 1660 roku miały zaledwie 75 domów i 600 mieszkańców. W XVIII wieku walki pomiędzy Augustynem II a królem szwedzkim Karolem XII, ponownie zniszczyły Wadowice. W latach 1768–1772 na Ziemi Wadowickiej trwały walki konfederatów barskich z wojskami carskimi.⁸ Zaborcy narzucili podbitemu krajowi swoje prawodawstwo. Z powiatu zatorskiego powiększonego o inne rejony utworzono cyrkuł myślenicki z siedzibą w Myślenicach.⁹

Koniec XVIII wieku i początek XIX wieku to kolejne pasmo zniszczeń jakie niosą na te ziemie wojny napoleońskie. W roku 1819 ze względu na obszerność cyrkułu myślenickiego zdecydowano się na powrót cyrkułu do Wadowic.¹⁰ W tym okresie nastąpił znaczny wzrost gospodarczy i ekonomiczny miasta. Za czasów starosty austriackiego Loserta, w latach 1847 – 49 nawiedziła obwód wadowicki klęska głodu, tyfusu głodowego i cholery. Straszliwy obraz tych klęsk kreślił Teodor Tripplin, podróżujący około 1848 roku przez cyrkuł wadowicki.¹¹

⁶ Tamże str. 31

⁷ Roman Gajczak „Wadowice, miasto rodzinne Jana Pawła II”, Warszawa 1986r., str. 41

⁸ Aleksy Siemionow, op. cit. str. 107

⁹ Stanisław Kutrzeba „Historia ustroju Polski”, Kraków t. 1, str. 143.

¹⁰ Walerian Heck „Archiwum miejskie w Wadowicach”, 1888 r. str. 14 – 18.

¹¹ Aleksy Siemionow op. cit. str. 111

Na skutek zgonów oraz emigracji, ludność w cyrkule wadowickim w ciągu dziesięciu lat, pomiędzy rokiem 1847 a 1857 zmniejszyła się z 350 tysięcy do 270 tysięcy, czyli o 23%. Duży wpływ na to miały nawroty epidemii cholery, które przechodziły falami wcześniej w latach : 1832, 1838, 1847, 1848, 1853, 1855 i później w 1860, 1867 i 1873 roku. W 1864 roku była katastrofalna powódź a następne miały miejsce w latach 1872, 1875, 1884, 1893 i 1903 roku.¹² W 1860 roku nastąpiła dziwna reorganizacja. I tak dostatecznie duży obwód wadowicki, włączono w skład obwodu krakowskiego, tworząc tym samym ogromny superobwód. Wadowice spadły do rangi niedużego prowincjonalnego miasteczka. W 1867 roku w ramach reformy administracyjnej Galicji, z terenów dawnego obwodu wadowickiego, utworzono cztery powiaty: wadowicki, bialski, żywiecki i myślenicki.¹³ W Wadowicach pozostały jednak niektóre urzędy obwodowe. W połowie XIX wieku zaczęła się osiedlać w mieście ludność wyznania mojżeszowego. Tuż przed I wojną światową, Żydzi stanowili prawie 20% mieszkańców Wadowic.

Rozpoczęty jeszcze w XVIII wieku proces urbanizacyjny, doprowadził do ostatecznego ukształtowania zabudowy rynku i jego otoczenia. Na rynku stanęły domy przeważnie murowane, czynszowe kamienice i budynki urzędowe, m.in. budynek sądu z przyległym do niego więzieniem, poczta, telegraf, urząd podatkowy, szkoła obwodowa¹⁴, a także koszary wojskowe. Przez środek miasta prowadził zbudowany pod koniec XVIII wieku gościniec, stanowiący część tzw. „traktu wiedeńskiego”, łączącego wschodnią część Galicji ze stolicą monarchii austro – węgierskiej. Wadowice w tym okresie liczyły około 4 tysiące mieszkańców.

¹² Tamże str. 112 – 113.

¹³ Tamże str. 114.

¹⁴ Gustaw Studnicki „Zarys dziejów oświaty i szkolnictwa w Wadowicach” Wadowice 1999r. str. 21.

Urząd miejski składał się z burmistrza, jego zastępcy, trzech asesorów, sekretarza, kasjera, kontrolera, lekarza miejskiego, woźnego i pięciu policjantów. Radę miejską tworzyli: burmistrz, asesorowie i 24 wybieranych co trzy lata radnych. Działała również ochotnicza straż pożarna. Taka organizacja władz miejskich przetrwała z niewielkimi zmianami do 1918 roku. Po długotrwałych staraniach w 1866 roku, władze austriackie (czasy Franciszka Józefa) zezwoliły na otwarcie w Wadowicach niższego gimnazjum humanistycznego. Pomimo późnego założenia gimnazjum, należy ono do najstarszych szkół średnich Polski południowej.¹⁵ Przez około dziewięć lat szkoła mieściła się w budynku ratusza koło kościoła a kosztem miasta wzniesiono w 1875 roku (przy obecnej ulicy Mickiewicza) do dziś wykorzystywany gmach.¹⁶ Gimnazjum rozpoczęło działalność w tym czasie, kiedy Galicja wchodziła w okres autonomii. Od samego początku była szkołą z polskim językiem wykładowczym. Poziom nauczania w tej szkole był bardzo wysoki. Między innymi ukończyli tę szkołę dwaj wybitni Wadowiczanie, ksiądz dr Józef Bilczewski, arcybiskup krakowski oraz ksiądz dr Karol Wojtyła – Papież Jan Paweł II.¹⁷ W późniejszym okresie powstało wiele innych szkół m.in. „na górze” Gimnazjum OO karmelitów, Szkoła Handlowa, Zespół Szkół Ekonomicznych, Gimnazjum Żeńskie, Szkoła Przemysłowa oraz wiele szkół elementarnych.

W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, Wadowice liczyły już pięć tysięcy mieszkańców, w tym kilkuset wojskowych ze stacjonujących w mieście pułków rezerwy piechoty i ułanów. Rozwinięty był lokalny przemysł rękodzielniczy: płócienny, sukiennictwo, przędzenie wełny, wyrób mebli. W tym okresie czynnych było około 50 sklepów. Istniał również skromny przemysł: papy i tektury, wytwórnia zapalek, cegły i inne.

¹⁵ Gustaw Studnicki „Pierwsza wśród równych” TMZW Wadowice 1991 str. 11-12.

¹⁶ Gustaw Studnicki „Zarys dziejów oświaty i szkolnictwa w Wadowicach” Wadowice 1996 str. 146.

¹⁷ Tamże str.148-149.

Działało również sądownictwo z przyległym do budynku sądu wadowickie więzienie.

2. Galicyjski rodowód współczesności miasta.

2.1 Rola centrum administracyjnego.

W 1772 roku nowa granica podzieliła Małopolskę. Leżące na prawym brzegu Wisły tereny województw krakowskiego i sandomierskiego, przeszły pod panowanie Austrii, tworząc razem z zajętymi przez Austrię województwami ruskim bełzkim i fragmentem podolskiego, nową austryjacką prowincję bezsensownie nazwaną Galicją. Pozostała część Małopolski, a więc lewobrzeżne części województwa krakowskiego i sandomierskiego jak również województwo lubelskie, pozostały nadal do 1795 roku, w granicach Rzeczypospolitej. Proces różnicowania tych dwóch części był krótki (1772-1795), ale charakteryzował się bardzo intensywnymi przemianami. W części austryjackiej, zaborcy przeprowadzili szerokie reformy ustrojowe, dotyczące różnych dziedzin życia, ale przede wszystkim stosunków agrarnych (zwanym reformami terezańsko – józefińskimi), które to w poważnym stopniu zaciążyły na dalszych losach Galicji.¹⁸

Po 1772 roku w wyniku III rozbioru, również pozostała część Małopolski znalazła się pod władzą Austrii. Nie odbudowano zerwanej w 1772 roku łączności między obu częściami Małopolski. Po kilkunastu latach w 1809 roku, Austria poniósłszy klęskę z Napoleonem, musiała oddać ziemie zajęte w III rozbiorze na rzecz utworzonego dwa lata wcześniej Księstwa Warszawskiego.

¹⁸ Zespół redakcyjny pod kierunkiem Edwarda Chudzińskiego „Małopolska, regiony- regionalizmy- małe ojczyzny” Kraków 1999 str. 32

Znowu zerwana została łączność między południową i północną częścią historycznej Małopolski i to tym razem na przeszło sto lat. Losy obu części Małopolski kształtowały się odtąd zupełnie inaczej i nastąpiło wytworzenie się bardzo różniących się między sobą obszarów po obu stronach państwowej granicy austriacko – rosyjskiej. W efekcie tych różnic w polityce zaborców, w warunkach materialnego bytu ludności i możliwości rozwoju kulturalnego i politycznego, daje się zauważyć prawdziwą przepaść.¹⁹

Istotną datą dla Wadowic jest rok 1819 kiedy to decyzją rządu wiedeńskiego przeniesiono tu z Myślenic siedzibę cyrkułu, obejmującego teren od Podgórza, Myślenic, Nowego Targu po Białą, Żywiec i Oświęcim. Był to jedyny przypadek przed reformą administracyjną Galicji zmiany siedziby cyrkułu. Wydaje się, że był to skutek wizytacji cyrkułu w 1810 roku cesarza Franciszka i jego spotkanie z hrabią Baumem. Decyzja o lokalizacji centrum administracyjnego spowodowała szybki rozwój inwestycyjny miasta. Do 1819 roku Wadowice posiadały jedynie kilka obiektów. W latach 1820-1880 przebudowano całe centrum, powstały także najbardziej znaczące obiekty.²⁰ Duże zasługi w rozwoju samych Wadowic, jak i całej Ziemi Wadowickiej, położył długoletni austriacki starosta wadowicki, naczelnik cyrkułu Joseph von Loserth. Przybył z rdzennej Austrii do Galicji. Pozostał na tym stanowisku przez około 25 lat. Choć Austriak i wierny cesarski urzędnik, życzliwie odnosił się do Polaków, dbał o rozwój Wadowic jak i całego cyrkułu. Zajął się przebudową starego traktu na szosę z Wadowic do Suchej. Za czasów Losertha, w 1835 roku, powstał w Wadowicach szpital powszechny a w 1836 roku szpital dla wojska.

¹⁹ Aleksy Siemionow op. cit. str. 109.

²⁰ Bolesław Marczewski, Powiat Wadowicki, Kraków 1897 r., str. 147

W 1852 roku wybudowane zostały koszary dla wojska.²¹ Były to Galicyjskie początki, dające Wadowicom obraz współczesnego miasta.

W drugiej połowie XIX wieku oraz na początku XX, Wadowice znacznie się rozbudowały, stały się istotnym centrum administracyjnym, kulturalnym i handlowym. Po utworzeniu przez władze austriackie w 1867 roku w Wadowicach, siedziby władz starostwa powiatowego z trzema obwodami sądowymi w Andrychowie, Kalwarii i Wadowicach²² (obecnie tylko w Wadowicach). Prócz siedziby starostwa znajdowały się jeszcze takie urzędy jak:

- C.K. Rada Szkolna Okręgowa, jako władza nadzorcza nad szkołami ludowymi, której podlegało 61 szkół,
- C.K. Sąd Obwodowy, który był trybunałem I instancji dla miasta Wadowic. Obejmował 3676,35 km kw., 302 gminy katastralne i liczył, 376,610 mieszkańców. Mieścił w swym obrębie jeden sąd powiatowy miejsko – delegowany i 12 sądów powiatowych,
- C.K. Rada Powiatowa w Wadowicach – władza autonomiczna i reprezentacyjna powiatu. Do jej zakresu działania należały wszystkie sprawy wewnętrzne odnoszące się do wspólnych interesów powiatu i jemu przynależnych,
- C.K. Główny Urząd Podatkowy,
- C.K. Prokuratura Państwowa,
- C.K. Sąd Powiatowy dla Spraw Dochodów Skarbowych,
- C.K. Dyrekcja Okręgu Skarbowego w Wadowicach,
- C.K. Urząd Pobierczy,
- Wydział Okręgowy Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego,

²¹ Andrzej Nowakowski „Wadowice, studia z dziejów Wadowic” Wadowice 1997 str. 109.

²² J. R. Jaglarz, A Grodnicki, J. Fidziński „Opowieść o Wadowicach” Bielsko-Biała 1983 str. 15.

- Powiatowa Kasa Oszczędności (założona w 1873 roku),
- Okręgowe Towarzystwo Rolnicze.

Poza wymienionymi instytucjami, w Wadowicach działały: żandarmeria, znaczny garnizon wojskowy (56 austriacki pułk piechoty), a także Powiatowy Urząd Pocztowy i Telegraficzny oraz Urząd Regulacji Rzek. Działała stacja kolejowa, która podlegała Dyrekcji Kolei Północnej i Państwowej. Funkcjonowały w mieście niewielkie zakłady przemysłowe fabryka papy i tektury, zapalek i cegielnia. W Wadowicach istniał szpital powszechny założony w 1833 roku. Istniał również zakład dla ubogich, założony przez Marcina Kampiusa Wadowitę w XVII stuleciu, którego celem było wspieranie ubogich i ułomnych przynależnych do Wadowic.²³

Wadowice były także silnym ośrodkiem duchowieństwa. Swoją działalność rozpoczęli od lipca 1892 roku, tworząc nowy ośrodek karmelitański o.o. Karmelici Bosi. Założycielem był święty Rafał Józef Kalinowski. W 1909 roku „na Kopcu” przy drodze do Wadowic założył swoją siedzibę zakon Pallotynów. Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (Siostry Nazaretanki) założone zostało przez błogosławioną siostrę Franciszkę Siedlicką. Nowy dom sióstr poświęcił w 1913 roku biskup Anatol Nowak.²⁴

W początkach obecnego stulecia wykrystalizowała się struktura społeczna i narodowościowa mieszkańców Wadowic. Dominował tu czynnik inteligencki, urzędnicy państwowi i samorządowi, prawnicy, nauczyciele, wojskowi i lekarze. Daje się zauważyć wyraźny wpływ instytucji kościelnych, parafii wadowickiej pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny a później klasztoru karmelitańskiego oraz wspólnoty pallotyńskiej na życie ludności miasta i okolic.

²³ Tamże str. 74

²⁴ Tamże str. 74

Najsilniejszą dominującą grupą w ówczesnych czasach było jednak mocno rozwinięte kupiectwo i rzemiosło.

Pod względem struktur samorządowych i dynamiki rozwoju miasta na przełomie XIX i XX wieku Wadowice należały do jednych z najważniejszych ośrodków miejskich w Galicji Zachodniej, który to przerwała I wojna światowa. Omawiany okres miał duży wpływ na dalszy, późniejszy rozwój miasta, pod względem ekonomicznym i kulturalnym.

2.2 Szkolnictwo i jego znaczenie.

Po 1789 roku dostosowano szkolnictwo w Wadowicach do wzorów austriackich. Pierwsze starania o utworzenie gimnazjum wadowickiego, datuje się na rok 1835, jednak bez pozytywnego rezultatu. Okres rządów absolutnych w Austrii nie sprzyjał przedsięwzięciom oświatowym w Galicji. Wprawdzie od roku 1855 istniała w Wadowicach dwuklasowa szkoła realna, ale nie zaspakajało to ambicji mieszkańców.²⁵ Wadowickie gimnazjum rozpoczęło działalność w okresie, kiedy powołana w roku 1867 Rada Szkolna Krajowa, doprowadziła do spolszczenia szkolnictwa elementarnego i średniego w Galicji. Od samego początku nauka w tej szkole odbywała się w języku polskim. Przez pierwsze dziewięć lat od chwili powstania, szkoła mieściła się w budynku miejskim na rynku koło kościoła. Dopiero w maju 1874 roku, położono na parceli odstąpionej miastu przez Jana Stankiewicza kamień węgielny, pod istniejący do dzisiaj gmach.²⁶ Niełatwo było ukończyć gimnazjum w ciągu 8 lat nauki. Wielu uczniów nie potrafiło sprostać stawianym im wymaganiom, jedni rezygnowali z nauki, inni powtarzali klasy.

²⁵ Andrzej Nowakowski „Z dziejów miasta i parafii Wadowice” Polskie Towarzystwo Teologiczne Kraków 1985 str. 79

²⁶ Gustaw Studnicki „Wspomnienia z przeszłości wadowickiego liceum” Podbeskidzie 1983 3-4 (5-6) str. 74

Dla przykładu: z 62 zapisanych do klasy I w roku szkolnym 1888/89, doszło do klasy VIII w roku 1895/96 22 uczniów tj. (35%). Jeszcze gorzej bywało w innych latach: w roku szkolnym 1901/02, przyjęto do dwóch oddziałów klasy pierwszej 120 uczniów a po ośmiu latach świadectwo dojrzałości otrzymało 26 tj. 22%.

Równie barwnie prezentowała się społeczność szkolna pod względem narodowościowym i socjalnym. Obok najliczniejszych polskiej młodzieży z bliskich i bardzo odległych stron ówczesnej Galicji, uczęszczali również uczniowie pochodzący z Królestwa Polskiego, ze Śląska, Czech, Słowacji, Moraw, i innych prowincji Austro – Węgier.²⁷ Przez 59 lat szkoła ta nie miała żadnego patrona, dopiero w 1925 roku nadano jej nazwę: Państwowe Gimnazjum im. Marcina Wadowity w Wadowicach.²⁸ W 1875 roku przeniosło się gimnazjum do własnego budynku. Dużą pomoc dla ubogiej młodzieży niesło Towarzystwo Bursy im. Stefana Batorego, założone w 1880 roku. Dokonało ono w roku 1891 otwarcia bursy, w której niezamożni uczniowie (głównie wyróżniający się w nauce synowie chłopscy), otrzymywali potrzebne podręczniki, wikt i opiekę wychowawczą.²⁹ Bursa funkcjonowała aż do roku 1962. Przez wiele lat gimnazjum było szkołą męską. Pierwszą kobietą była Alina Hanówna, która w 1907 roku zdała egzamin dojrzałości. W czasie I wojny światowej w budynku szkoły funkcjonował szpital wojskowy. Uczniowie oraz nauczyciele wcieleni byli do armii. Nauczyciele dbali o rozwój umysłowy i fizyczny u swoich podopiecznych.

²⁷ Tamże str. 75.

²⁸ Gustaw Studnicki „Pierwsza wśród równych, dzieje gimnazjum i liceum w Wadowicach” TMZW Wadowice 1991 str. 19.

²⁹ Jerzy Roman Jaglarz, Adam Grodnicki, Jan Fidziński „Opowieść o Wadowicach” Bielskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Bielsko-Biała 1983 str. 17.

Około 1910 roku powstało w szkole koło sportowe i drużyna skautów. Szkoła miała dwie własne orkiestry, czytelnię, kółko literackie, filozoficzne, przyrodnicze, historyczno–społeczne, dramatyczne i inne.³⁰

Młodzież gimnazjalna wydawała w różnych okresach trzy pisma: „Nasz łąn” (1915/16), „Lutnia szkolna” (1926), „Głos młodych” (1936), oraz miesięcznik „Nasze życie” (1946).³¹ W latach 1930–38 do tegoż gimnazjum uczęszczał Karol Wojtyła, obecny papież Jan Paweł II. W czasie II wojny światowej, gimnazjum było nieczynne. Naukę wznowiono w roku 1945. Patronat Marcina Wadowity, Nadany gimnazjum w lutym 1925 roku, został w czasach stalinowskich usunięty. W roku 1966, w stulecie szkoły nadano jej imię Emila Zegadłowicza, absolwenta z roku 1906. W dwa lata później dokonano również odsłonięcia pomnika Emila Zegadłowicza przed gmachem liceum. Patronat Marcina Wadowity, został przywrócony w 1981 roku.³² Liceum wadowickie nadal kształci liczne rzesze młodzieży. Równie bogata jest lista jego absolwentów.

Oprócz wspomnianego gimnazjum, przed I wojną światową działały w Wadowicach cztery inne szkoły średnie a mianowicie: Miejskie Seminarium Nauczycielskie (żeńskie), Gimnazjum Żeńskie im. Michaliny Mościckiej a także średnie szkoły O.O. Pallotynów i O.O. Karmelitów w budynkach własnych.³³ W ciągu przeszło 100 lat istnienia seminarium, z krótkimi przerwami podczas obu wojen światowych oraz największego nasilenia represji stalinowskich w Polsce, ukończyło je ponad 1000 alumnów, aby po latach studiów filozoficzno – teologicznych dojść do kapłaństwa. Pierwsze święcenia kapłańskie otrzymał w 1904 roku Erazm Jakubowski.³⁴

³⁰ Roman Antoni Gajczak „Wadowice miasto rodzinne Jana Pawła II ” Warszawa 1986 str.93.

³¹ Gustaw Studnicki „Zarys dziejów oświaty i szkolnictwa w Wadowicach” Nakładem Zbiorów Historycznych im. Marcina Wadowity Wadowice 1996 str. 148.

³² Tamże str. 154

³³ O. Honorat Gill OCD. Klasztor Karmelitów Bosych w Wadowicach Wydawnictwo Karmelitów Bosych Kraków 1999 str. 33

³⁴ Tamże str. 41

Szkolnictwo elementarne na ziemiach zagarniętych przez Austrię w 1772 roku, miało działać w oparciu o „Ogólny regulamin szkół trywialnych i normalnych”, opracowany przez J.I. Felbigera i wprowadzony we wszystkich krajach Monarchi.³⁵ W każdej parafii miała być szkoła trywialna (3–klasowa o jednym nauczycielu), utrzymywana przez gminę lub dominium (obszar dworski), w każdym cyrkule tzw. szkoła główna „hauptschule”, to jest szkoła główna ludowa wyższego stopnia, utrzymywana ze specjalnego funduszu szkolnego. Regulamin również przewidywał istnienie 4–klasowych szkół normalnych. Wprowadzono obowiązek szkolny dla dzieci w wieku od pięciu do dwunastu lat.

Założenia organizacyjne tego systemu szkolnego, piękne w teorii, przez wiele lat nie mogły doczekać się wcielenia w życie. Stan oświaty w Galicji do roku 1783, był katastrofalny. Rząd zdołał utworzyć zaledwie cztery szkoły trywialne lub obwodowe. W 1789 roku zgromadzenie „pospólstwa miasta Wadowic”, postanowiło dobrowolnie opodatkować się i utworzyć szkołę, która szybko upadła. Dopiero w 1819 roku, powstała tu szkoła obwodowa, przekształcona na główną w 1820 roku. Otwarto ją w 1842 roku na mocy dekretu z 10.IV.1841 roku. Do 1867 roku nauka odbywała się po niemiecku, obowiązywały stąd niemieckie podręczniki. Od 1831 roku istniała w Wadowicach oddzielna szkoła żeńska, początkowo o jednej nauczycielce (jednoklasowa). W następnych latach podnoszono jej stopień organizacyjny : w 1834 roku do dwóch klas, w 1857 do trzech klas, w 1873 do czterech a w 1881 do sześciu klas. W 1972 roku powstała również prywatna wyższa szkoła żeńska.³⁶

Dzisiejsze Wadowice nie są może sławne z powodu ówczesnego czy dzisiejszego szkolnictwa, choć miało ono wówczas niebagatelny wpływ na późniejsze pokolenia.

³⁵ Gustaw Studnicki „Wadowice karty z przeszłości” Wadowice 1992 str. 19.

³⁶ Tamże str. 24.

Rozgłos jaki zawdzięcza miasto, jest zasługą wyboru Karola Wojtyły na papieża. Jeśli ktoś słyszał o Wadowicach lub znał to miasto, to z innych powodów. Albo służył w 56 c k. pułku „infanterii”, albo chodził do c k. gimnazjum, albo siedział w wadowickim więzieniu.

2.3 Inicjatywy kulturotwórcze.

Bardzo dużą rolę kulturotwórczą na terenie Wadowic jak i całej Ziemi Wadowickiej, odgrywała założona w 1825 roku wadowicka drukarnia. Początki tej działalności nie należały do łatwych. Pierwszym poligrafem, rodem z Moraw był Józef Pokorny, Czech. Około 1850 roku, po śmierci właściciela drukarnię przejęła jego żona. W 1866 roku, nowym właścicielem drukarni stał się Franciszek Foltyn, mający ukończoną praktykę poligraficzną w drukarni E. Feitzingera w Cieszynie.³⁷ Wykształcony i obrotny, unowocześnił technikę drukarską oraz organizację pracy w zakładzie poligraficznym. W pierwszej kolejności drukowane były dochodowe edycje religijne, pieśni ulotne (dwie strony druku na jednej kartce) i książki popularne w rodzaju „Robinson Crusoe” Daniela Defoe, „Żywi i przygody Henrysia”. Wśród literatury klasycznej ukazywały się w tej oficynie wydawniczej: „Ballady i romanse”, „Sonety” Adama Mickiewicza oraz pieśni i ballady J.W. Goethego.³⁸ W 1876 roku po śmierci Franciszka Foltyna, przejął drukarnię jego syn, również Franciszek, który rozbudował drukarnię jeszcze bardziej.³⁹ Umiera młodo w 1896 roku. Oficynę jak również bibliotekę prowadziła wdowa Stanisława z Sokolskich, pod firmą męża. Następnie ulega zmianie nazwa drukarni na „Spadkobiercy Franciszka Foltyna”.

³⁷ Aleksy Siemionow „Ziemia Wadowicka” Wadowice 1984 str. 116.

³⁸ Rafał Tatka „Wadowice oficyna wydawnicza” Podbeskidzie 1983 3-4 (5-6) str. 57.

³⁹ Aleksy Siemionow op. cit. str. 116.

W 1907 roku przejął firmę syn Franciszka i Stanisławy Foltynów, także Franciszek, wnuk założyciela firmy. Miał 21 lat i ukończone studia inżynierskie w Wiedniu. W prowadzeniu drukarni brał także udział jego brat Jan Foltyn, który z kolei miał ukończone studia ekonomiczne również w Wiedniu. Zajmował się on sprawami administracyjnymi oraz sprzedażą. W czasie I wojny światowej obaj bracia powołani zostali do służby w wojsku austriackim (jako oficerowie rezerwy), a firmę prowadziła ich matka Stanisława, przy pomocy najmłodszego syna Leona, mechanika z zawodu. Był on przyjacielem i mecenasem regionalnych pisarzy i plastyków. Specjalizował się w wydaniach bibliofilskich. Wydano 18 tytułów Emila Zegadłowicza, z czego 12 nakładem „Czartaka”.⁴⁰ W latach wielkiego kryzysu, firma podupadła i nie zdołała już nigdy wydzwignąć się na dawne wyżyny, tym bardziej że w Wadowicach przybyło jej konkurentów. Były to oficyny żydowskie. W latach trzydziestych powstały trzy nowe żydowskie drukarnie. Franciszek Foltyn znękany niepowodzeniami oraz śmiercią brata Jana, zlikwidował w 1936 roku zakłady poligraficzne, pozostawiając sobie jedynie księgarnię, którą to odkupił Jan Zawila.⁴¹ Na jej miejscu w 1939 roku powstała drukarnia Kazimierza Rudka i Tadeusza Śmieszka, która wraz ze zbiorami bibliotecznymi została zagrabiona przez okupanta.

W połowie XIX wieku najprężniej działającymi ośrodkami drukarskimi w Galicji, były Kraków i Lwów. Wadowice obok Nowego Sącza, Tarnowa, Rzeszowa, Bochni i Jasła były mniejszymi ośrodkami drukarstwa. Działalność ówczesnej oficyny wydawniczej w Wadowicach, miała niebagatelny wpływ na rozwój czytelnictwa nie tylko w mieście. Tworzący twórczo „młodzi” literaci mieli możliwość wydawania swych dzieł szerszemu gronu czytelników.

⁴⁰ Rafał Tatka Podbeskidzie 1983 op. cit. str. 59.

⁴¹ Tamże str. 59

3. Środowisko kulturotwórcze po 1918 roku.

3.1 Regionalizm Emila Zegadłowicza.

Emil Zegadłowicz (1888 – 1941). Wczesne dzieciństwo oraz lata młodości Emil spędził w Gorzeniu. Po ukończeniu gimnazjum w Wadowicach podjął na Uniwersytecie Jagiellońskim studia z zakresu polonistyki, germanistyki i historii (1906 – 1911). W Wiedniu i Dreźnie studiował historię i estetykę. W latach 1916–1921 pracował w Ministerstwie Sztuki i kultury, początkowo jako referent a później jako kierownik Wydziału Literatury. Jako poeta zadebiutował w 1908 roku w Krakowie, zbiorem wierszy pt. „Tententy” napisanym wspólnie z W. Orłowskim (W. Zabiełło) i W. Toporem. Sukces dopiero przyniosły mu wiersze zawarte w tomie „Imagnes”, wydane w Krakowie w 1919 roku. Były to wiersze klasycyzujące. Swoją twórczość zaczął jako ekspresjonista w poznańskim „Zdroju”, potem stał się autorem na wskroś patriotycznym. Sławę przyniósł mu tom „powsinogi beskidzkie”, wydane w Wadowicach w 1923 roku. Był współtwórcą czasopism literacko – kulturalnych „Ponowa” (1921 – 1922) i „Czartak” (1922 – 1928).

Od 1931 roku E. Zegadłowicz uprawiał publicystykę. W Dzienniku Literackim Nr 1 z 1931 roku ogłosił „List Pasterski”. To ostre wystąpienie spowodowało silną reakcję środowiska i prasy prawicowej, że w jej rezultacie musiał wyjechać z Poznania.

W latach 1933–1934 wykładał historię sztuki Konserwatorium Muzycznym w Katowicach, był także kierownikiem tamtejszego Teatru Polskiego. W latach 1933 – 1935 jeszcze raz podejmował walkę, tym razem, nie bez zaskoczenia chyba i dla siebie, pod sztandarem komunistów. Brał udział w Zjeździe Pracowników Kultury we Lwowie, obok W. Broniewskiego i W. Wasilewskiej. Publikował w lewicowych pismach m.in. „Froncie Ludowym” i „Dzienniku Popularnym”.

Ale stałym miejscem jego pobytu, pomimo ciągłych wyjazdów był Gorzeń Górny, gdzie w roku 1933 urządzono mu jubileusz 25-lecia pracy twórczej.⁴²

Nie jest celem niniejszej pracy podsumowanie literackich osiągnięć znakomitego twórcy ale wykazanie w jego twórczości wpływu na innych twórców ludowych a pośrednio i na całe środowisko artystyczne, także poza regionem. E Zegadłowicz od najmłodszych lat był bardzo związany z otaczającym go regionem i był jego późniejszym piewą. Nie mały szok wywołało u niego wadowickie gimnazjum, którego był uczniem, czego efektem były wydana książka „Zmory” oraz późniejsze związane z tym perypetie (zmiana z jego imienia patrona szkoły na innego).

Regionalizm w jego twórczości literackiej polegał na ukazaniu w całej pełni duszy człowieka w związku z najbliższym otoczeniem. Ukazywał ludzi, język, krajobraz oraz całokształt otaczającej go okolicy. Tym zjawiskom się oddawał i chętnie je publikował. Niebagatelne znaczenie na to miało jego wychowanie. Jego matka Elżbieta, prywatna nauczycielka muzyki, postarała się aby młody Emil wyrastał w umiłowaniu wszystkiego co jest związane z muzyką i pięknem. Jego dziadek z pochodzenia Czech, był muzykiem i organistą.

Emil Zegadłowicz tworzył dużo i skupiał wokół siebie przyjaciół literatów i plastyków. Gościł u siebie w Gorzeniu ludzi związanych z założoną przez siebie grupą „Czartak”, ale również wiele innych osobistości, działaczy i sympatyków swojej twórczości.

⁴² Jerzy Roman Joglem „Opowieść o Wadowicach” op. cit. str. 70.

3.2 Stowarzyszenie kulturalne

Innym nie mniej znaczącym Towarzystwem Kulturotwórczym w tamtym okresie było Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” (1887–1939), jako filia założonego wcześniej Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Lwowie w 1867 roku.⁴³ Ideą założycieli było skupienie jak największych warstw społecznych dla uprawiania gimnastyki i innych ćwiczeń cielesnych, aby rozwijać tężyznę fizyczną a przez to wyrabiać wiarę w siebie i podnieść ducha patriotycznego w społeczeństwie.⁴⁴ Po zatwierdzeniu statusu TG „Sokół” w Wadowicach odbyło się pierwsze zgromadzenie członków założycieli w dniu 6 VI 1887 roku w sali radnej miasta, użyczonej przez burmistrza Ignacego Brosinga.⁴⁵ W Sokole wadowickim istniały następujące oddziały: gimnastyczny, kolarski, tenisa ziemnego, szermierczy⁴⁶, oraz inne dyscypliny sportowe jak: strzelectwo, kręglarstwo i łyżwiarstwo, które posiadały tylko zarządy. Drugą grupę stanowiły: oddział muzyczny, oddział chóru, koło dramatyczne i biblioteka Towarzystwa.⁴⁷ Na początku września 1889 roku Towarzystwo przeniosło się do nowego budynku – największa społeczna inwestycja miasta w tym okresie. Sam fakt wybudowania obok sali gimnastycznej także sali teatralnej predysponował gmach i instytucje do działań kulturotwórczych.⁴⁸ Organizowano tu przedstawienia teatralne i wystawy sztuki. Od roku 1890 aż do roku 1939 w sali gimnastycznej sokolni odbywały się lekcje wychowania fizycznego młodzieży wszystkich wadowickich szkół.

⁴³ „Nadskawie” Wadowice 1989, z 7-8, str. 27.

⁴⁴ Andrzej Nowakowski „Wadowice, studia z dziejów miasta”, Wadowice 1997 str. 256

⁴⁵ Tamże str. 257

⁴⁶ Tamże str. 258

⁴⁷ Tamże str. 258

⁴⁸ Aleksy Siemionow, op. cit. str. 115

TG „Sokół” od momentu powstania aż do rozwiązania (likwidacja 13X1949 r.) cechowało się prężną organizacją patriotyczną, podtrzymywało i rozwijało ducha narodowego nie zapominając o rozrywce i ogólnej kondycji fizycznej jej członków i mieszkańców Ziemi Wadowickiej.

W dużej mierze zdominowało ono życie ówczesnego społeczeństwa a tym samym dało przyszły potencjał klubom sportowym działającym po jego rozwiązaniu. O sprawy kulturalne i o rozrywki dla mieszkańców Wadowic i okolic dbały dwa towarzystwa. Jednym z nich była założona w 1889 roku „Czytelnia Mieszczańska”⁴⁹ Towarzystwo to mieściło się we własnym budynku, który miał dużą salę teatralną, balową, bibliotekę, salę zabaw, werandę, ogród letni oraz kręgielnię. Czytelnia skupiała wokół siebie ludność pokroju kupieckiego i rzemieślniczego.

Drugim założonym w 1908 roku Towarzystwem działającym prężnie było Towarzystwo im. Króla Jagiełły, zwane popularnie „Jagiellonką”, które działało do 1939 roku. Prezesem tego towarzystwa był reżyser, aktor Stefan Kotlarczyk. Początkowo korzystał on z sali „Czytelni Mieszczańskiej”, później przedstawienia wystawiane były w „Sokole”.⁵⁰ Wcześniej, bo w 1902 roku swoje stowarzyszenie założyli rzemieślnicy pod nazwą „Zgoda”.⁵¹ Działały także dwa kasyna: oficerskie i urzędnicze.

W 1911 roku powstało w Wadowicach Towarzystwo Upiększania Wadowic i Okolicy (TUMWiO), którego zasługą było utworzenie parku krajobrazowego w południowej części miasta.

W latach 1909-1912 rada miejska wykupiła tereny na tzw. Górniczy i przekazała je stowarzyszeniu o nazwie TUMWiO. Prezesem został inicjator przedsięwzięcia adwokat Stanisław Kuzia.

⁴⁹ Aleksy Siemionow, op. cit. Str. 115

⁵⁰ Tamże str. 115

⁵¹ Tamże str. 115

Sekretarzem został Antoni Drozdowski, sędzią zaś Stanisław Machalski.

Zarząd w takim składzie kierował Towarzystwem także w okresie międzywojennym. Prace rozpoczęto od wytyczenia ścieżek, sadzenia żywopłotów, uruchomienia placu zabaw. W 1913 roku przystąpiono do budowy schroniska młodzieżowego „Górnica” oraz dwóch altan. Inwestycje zakończono w 1914 roku. Zalesieniem parku egzotycznym drzewostanem zajmowali się W. Kuzia i A. Drozdowski. W czasie I wojny światowej przy rozbudowie parku pracowali także włoscy jeńcy wojenni. W okresie międzywojennym posadzono cisy i tuje ze szkółki A. Drozdowskiego. Dobudowano także werandę do schroniska i trzecią murowaną altanę, muszlę koncertową i korty tenisowe. Po wybudowaniu zbiornika wodociągów w 1934 roku urządzono sadzawkę i fontannę oraz zainstalowano elektryczne oświetlenie parku. Park był wtedy licznie uczęszczanym miejscem rekreacji. W 1934 roku podwyższono kopiec i osadzono na szczycie tablicę pamiątkową. Po II wojnie światowej prezesem TUMW i O był Czesław Panczakiewicz. Wraz z jego śmiercią zmarła działalność tego zasłużonego dla miasta Towarzystwa.⁵² Cieszy się ono dużą popularnością do dnia dzisiejszego. Odbывают się tam różne imprezy kulturalne.

Zbiór poetów w Beskidzie – czyli „Czartak” powstał w 1922 roku w Warszawie z inicjatywy Emila Zegadłowicza, Edwarda Kozikowskiego i Jana Nepomucena Millera. Siedzibą grupy stał się dworek E. Zegadłowicza zwany również „murowańcem” w Gorzeniu Górnym koło Wadowic. Pierwszy numer pisma pod tą samą nazwą ukazał się w 1922 roku dzięki ryzyku finansowemu Franciszka Foltyna, szkolnego kolegi Zegadłowicza.⁵³ W kwietniu 1923 roku wydali wspólnie „Antologię poezji murzynskiej Niam Niam”, najlepszy żart literacki dwudziestolecia.

⁵² „Wadowickie ślady historii” op. cit. str. 31

⁵³ Zbigniew Jurczak „Nadskawie”, TMZW Wadowice 1985, nr 6, str. 59

Wydane w oficynie Foltyna, opracowanie graficzne przygotował Edward Porządkowski.⁵⁴ Czartakowcy cieszyli się dużą popularnością. Do grupy dołączyli kolejni twórcy: Zofia Kossak – Szczucka, Jan Wiktor, Józef Birkenmayer. W 1928 roku ukazał się trzeci numer Czartaka. Zegadłowicz w okresie istnienia Czartaka prowadził ożywioną działalność edytorską, pod jego szyldem wydawał szereg utworów, w tym trzy almanachy „Czartaka” i zaledwie kilka pozycji pozostałych twórców „Czartaka” i twórców zaprzyjaźnionych. Po raz pierwszy tak wyraźnie zaistniał w literaturze ruch oparty o kulturę regionu. Zapleczem ekonomicznym dla „Czartaka” miało być Towarzystwo Miłośników Beskidu Zachodniego, które zakładają poeci. E. Zegadłowicz gości u siebie w górach wielu luminarzy kultury i nauki. Jednym z nich był profesor Kazimierz Sosnowski, który w roczniku „Wierchy” w 1925 roku po raz pierwszy wyodrębnia jako samodzielną grupę Beskidów – Beskid Mały.⁵⁵ W tym okresie w Wadowicach powstaje Polskie Towarzystwo Tatrzańskie. Zaczyna się okres regionalnej tożsamości z Beskidem Małym. W 1936 roku powstaje schronisko na Leskowcu, działające do dzisiaj. „Czartak” popularyzuje w Polsce: „te góry mało znane zwykłemu turyście, który zawsze uważa na dróg barwne znaki, chodź z nami! Od Wadowic wędrując po Żywiec, spotykamy puszcze, rzeki, ruiny i zamki...”- pisała poetka Janina Brzowska.⁵⁶

Regionalizm E. Zegadłowicza to także działalność na rzecz lokalnego społeczeństwa: życie kulturalne i towarzyskie Wadowic, wystawy plastyczne „Czartaka” w „Sokole”, założenie w Gorzeniu Zawodowej Szkoły Kilimiarstwa, która działała w latach 1922-1933.

⁵⁴ Tamże str. 60

⁵⁵ Kazimierz Sosnowski, Beskid Mały – „Wierchy” Lwów 1925 rok.

⁵⁶ „Nadskawie”- antologia literacka, Bielsko-Biała, BTSK 1983 r.

3.3 *Kultura po 1945 roku*

W pierwszych latach po wojnie instytucje kulturalne, których działalność była zawieszona powoli odradzały się lecz nie znalazły odzwierciedlenia w nowej rzeczywistości. W miarę normalizacji życia rozwijało się miasto. Przy powstałej w 1947 roku Spółdzielni (dzisiaj Wadowicka Spółdzielnia Pracy) tworzył się chór mieszany. W 1950 roku artysta rzeźbiarz Franciszek Sukmanowski zorganizował pierwsze po wojnie spotkanie grupy „Czartak” II.⁵⁷ Już niestety bez twórcy Zboru poetów w Beskidzie Emila Zegadłowicza, Wincentego Bałysa, bez Ludwika Jacha-seniora. Powstaje nowy „Czartak” II plastyków w składzie: Józef Jura, Michał Kręcioch, Felicja Świtalska, Karol Pustelnik, Roman Wilkosz, Ludwik Jach – junior. Po zorganizowaniu kilku wystaw, dostosowując się do ówczesnej Polski Ludowej prace swoje tytułują np. „Wspólny cel”, „Proletariusz”. Działalność tej grupy z wolna zamiera. Do bogatych tradycji życia teatralnego nawiązywał powstały w 1951 roku Autorski Teatrzyk Lalek „Alladyn” utworzony przez Kazimierza Porawskiego. Lalki na potrzeby teatrzyku wykonywał Czesław Lempart a mecenasem teatru był Państwowy Związek Gminnych Spółdzielni.⁵⁸ Zaprzyjaźnił się „Alladyn” z zawodowymi w tej branży zespołami: bielską „Baniałuką” i krakowską „Groteską”. Pustka w życiu kulturalnym miasta powoli się zapępiała. Nadchodził czas Amatorskiego Teatru Dramatycznego. Założył go kierownik budującego się (na bazie przedwojennego budynku „Sokoła”), Powiatowego Domu Kultury, emerytowany major WP Jan Kaczmarek przyczynił się w znacznej mierze do powstania tej placówki.⁵⁹ Jego główną zasługą było rozbudzenie potrzeb kulturalnych młodzieży.

⁵⁷ „Nadskawie”, Almach kulturalny, Wadowice 1981 r.

⁵⁸ Jerzy Roman Joglarz, *Opowieść o Wadowicach*, str. 42

⁵⁹ Tamże, str. 42

Powstał również Teatr Dramatyczny Liceum Ogólnokształcącego, którego pracami kierują prof. Maria Putyrowa i Kazimierz Porowski.

Wadowicki Dom Kultury (do roku 1975 Powiatowy Dom Kultury) został oddany do użytku społeczeństwa w 1956 roku jako inwestycja Społecznego gKomitetu Budowy. Z inicjatywy Domu Kultury powstało w 1969 roku Społeczne Ognisko Muzyczne, które w roku 1973 przekształciło się w Szkołę Muzyczną I stopnia.⁶⁰ W wadowickim Domu Kultury działały: dyskusyjny klub filmowy, studium wiedzy o sztuce, cykle spotkań filmowo–dyskusyjnych dla młodzieży pod wspólnym tytułem „Oskarżamy– bronimy–sądźmy”. W 1979 roku WDK został laureatem Ogólnopolskich Konfrontacji Kulturalnych.⁶¹ Czyste pobyty pracowników naukowych Muzeum Narodowego w Krakowie, wieczory poezji i muzyki z udziałem scen krakowskich, salony literackie z udziałem literatów i publicystów krakowskich oraz ludzi pióra tworzących na ziemi wadowickiej, wystawy plastyczne członków Związku Artystów Plastyków z Krakowa, Bielska – Białej oraz miejscowych artystów, wystawy fotograficzne – to wyznacznik stałej, żmudnej, codziennej pracy nad budową środowiska kulturalnego. Pod koniec 1969 roku w Muzeum im. Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym powstaje nieformalny, jak go sami założyciele nazywają Zbiór Literacko-Plastyczny „Gumiguta”. Tworzą go: Wojciech Bieniarz, Włodzimierz Ochman, Zbigniew Jurczak i Adam Zegadłowicz– wnuk poety.⁶² Jest to nieformalny początek Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej, gdyż jak się okaże dwaj ostatni będą organizatorami a Z. Jurczak jego animatorem aż do dzisiaj.

⁶⁰ Tamże, str.45

⁶¹ Zbiory Wadowickiego Domu Kultury, Księga pamiątkowa WDK

⁶² J.R. Jaglarz „Opowieść o Wadowicach” str. 47

Rzeczywistość kulturalna miasta to dominacja Powiatowego Domu Kultury i Biblioteki Publicznej. Obok tych instytucji prowadzi działalność: świetlica Spółdzielni Wielobranżowej (dawna Czytelnia Mieszczańska), świetlica PZGS-u i Klub „Ruchu”. Oprócz wymienionych na terenie miasta nie ma innych stowarzyszeń czy też kulturalnych inicjatyw.

Rozdział II

Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej.

1. Geneza powstania.

W roku 1910 na terenie miasta Wadowic zostało założone „Towarzystwo Upiększania Miasta Wadowic i Okolic” (TUMWiO). Zasluga tegoż Towarzystwa było zalozenie dzisiejszego parku miejskiego i nadanie mu imienia Adama Mickiewicza oraz wybudowanie tam schroniska „Gornica” przeznaczonego dla zabaw ruchowych uczacej sie mlodziezy. Towarzystwo to po raz pierwszy zaczelo propagowac szczytne hasla, piekno przyrody, turystyki, kultury i estetyki. Nawiazywalo swoja dzialalnoscia do tradycji kulturowych, folklorystycznych miasta Wadowic i jego regionu. Kontynuacja tych hasel stalo sie zalozone z inicjatywy garstki spolecznikow Towarzystwo Miolownikow Ziemi Wadowickiej. W dniu 24 lutego 1969 roku odbylo sie pierwsze nieformalne zebranie TMZW, w ktorym wzieto udzial 18 osob.¹ Zebranie to jednak nie zaskutkowalo stworzeniem Towarzystwa.

Drugim etapem byl rok 1971, w ktorym TMZW ukonstytuowalo sie i pismem z dnia 10. 09.1971 roku zwrócilo sie do ówczesnego Prezydium Wojewódzkiego o w Krakowie, zalaczajac statut Towarzystwa z prosba o zarejestrowanie. Czlonkami zalozycielskimi Towarzystwa bylo tym razem 20 osob, tylko 2 osoby z poprzedniego skladu osiemnastoosobowego. Powstale Towarzystwo nawiazywalo do tradycji kulturalnych miasta oraz jego stosunkowo bogatej przeszlosci historycznej i kulturalnej.

Postanowiono w dalszym ciagu krzewic te tradycje, propagujac piekno ziem niejednokrotnie opisywanych w literaturze i poezji. Zabytki historyczne miasta, uzupealniane zabytkami regionu, maja bogata przeszlosc

¹ Teczka TMZW. „Zebranie TMZW z dnia 24.02.1969 roku”.

historyczną, kulturalną i folklorystyczną, piękno tej ziemi ciągnącej się od stóp Beskidu po równinę nadwiślańską, przeciętą malowniczo wijącą się rzeką Skawą, są podstawowymi argumentami, aby kontynuować tradycje TUMWiO. Nowo organizowane Towarzystwo uwzględnia również w swej pracy czasy współczesne, poprzez m.in. utworzone sekcje jak: literacka, plastyczna, historyczna i folklorystyczna.²

Urząd spraw wewnętrznych Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie decyzją nr USW. II. 900 /75/71 z dnia 9.XII.1971 roku wpisał w rejestr stowarzyszeń i związków „Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej” z siedzibą w Wadowicach pod numerem A-666. W tym samym roku ukonstytuował się pierwszy Zarząd w osobach:

- Skrzypczak Marian – prezes Towarzystwa
- Fidziński Jan - z-ca prezesa
- Jurczak Zbigniew - sekretarz
- Czechowicz Stanisław - członek zarządu
- Korbiel Janina - członek zarządu
- Bogunia Kazimierz - członek zarządu
- Mann Jerzy - członek zarządu
- Pyzdo Eugeniusz - członek zarządu
- Czapik Zygmund - członek zarządu
- Rudel Adam - członek zarządu
- Gancarczyk Marian - członek zarządu
- Hiziński Karol - członek zarządu

Terenem działania Towarzystwa jest miasto Wadowice oraz obszar powiatu wadowickiego o nazwie „Ziemia Wadowicka”.³

² Tamże, str. 2

³ Teczka TMZW. Protokół Wolnego Zgromadzenia TMZW z dnia 26.III.1972 r.

Celem Towarzystwa jest organizowanie i popieranie wszelkich zamierzeń i prac związanych z rozwojem kulturalnych wartości regionu. Do realizacji zadań będzie zdążać poprzez:

1. organizowanie spotkań i zebrań dyskusyjnych
2. urządzenie imprez kulturalnych i wycieczek
3. organizowanie wystaw obrazujących dorobek i osiągnięcia Ziemi Wadowickiej
4. współpracę ze stowarzyszeniami o pokrewnych celach.

Na Walnym Zebraniu w dniu 26.III.1972 roku został ponownie wybrany Zarząd Towarzystwa w składzie z 1971 roku. Ponadto na tymże zebraniu została wybrana Komisja Rewizyjna w składzie:

➤ Zadora Franciszek	przewodniczący
➤ Brandza Kazimierz	członek komisji
➤ Dziedzic Eulalia	członek komisji
➤ Magiera Ignacy	z-ca przewodniczącego
➤ Wałach Włodzimierz	członek komisji

oraz skład Sądu Koleżeńskiego:

- Czapik Zygmund
- Kot Andrzej
- Kamiński Eugeniusz
- Hyziński Karol
- Studnicki Jan

W okresie jaki upłynął od rozpoczęcia działalności, Towarzystwo związało się na trwale z historią miasta i regionu i życiem mieszkańców Ziemi Wadowickiej.

W minionych latach, dzięki staraniom i działalności Towarzystwa, rozwiązanych zostało wiele istotnych problemów kulturalnych w naszym regionie, których nie można było rozwiązać w ramach oficjalnej polityki kulturalnej, obowiązującej instytucje i placówki kultury w tym czasie.

Szczególnie chodzi tu o przygotowanie do publikacji niektórych materiałów czy upamiętnienie niektórych spraw i ludzi oraz rozwijanie idei regionalizmu jako formy patriotyzmu lokalnego i personalizacji działań wobec obowiązującej wówczas zasady bezimienności na rzecz sukcesów władzy.

2. Organizacje, władze i siedziby Towarzystwa.

Towarzystwo jest stowarzyszeniem zarejestrowanym i jako takie posiada osobowość prawną. Władzami Towarzystwa są: Walny Zjazd, Zarząd Towarzystwa, Komisja Rewizyjna i Sąd Koleżeński.⁴ Walne Zjazdy TMZW dzielą się na zwyczajne, nadzwyczajne i mogą mieć charakter: sprawozdawczy – odbywający się co roku, sprawozdawczo – wyborczy zwoływany raz na 2 lata (przy czym decyzję o terminie i miejscu Walnego Zjazdu podejmuje Zarząd Towarzystwa). Nadzwyczajny Walny Zjazd zwołuje się na podstawie uchwały Zarządu Towarzystwa podjętej większością 2/3 głosów lub na wniosek Komisji Rewizyjnej oraz na wniosek co najmniej 1/3 liczby członków Towarzystwa. Nadzwyczajny Walny Zjazd zwołuje Zarząd TMZW nie później niż w ciągu 6 tygodni od daty podjęcia uchwały lub wniesienia żądania.⁵

Do zadań Walnego Zjazdu Towarzystwa należy: wybranie przewodniczącego, uchwalenie porządku i regulaminu obrad, rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań z działalności Zarządu Towarzystwa, Komisji Rewizyjnej i Sądu Koleżeńskiego, dokonanie wyboru tychże władz.

Podejmuje również decyzje w sprawie dysponowania majątkiem, zatwierdza plan dochodów i wydatków.⁶ Prawo do udziału w Zjeździe mają wszyscy członkowie zwyczajni i honorowi, członkowie wspierający według zasad ustalonych przez Zarząd oraz osoby zaproszone w tym przedstawiciele organu

⁴ Status TMZW z dnia 16.06.2000 r., Rozdział IV

⁵ Tamże, str. 3

⁶ Tamże, str. 4

nadzorującego. Walny Zjazd jest prawomocny, jeśli bierze w nim udział nie mniej niż ½ członków.

Zarząd Towarzystwa składa się z 7-11 członków wybranych na Walnym Zjeździe, który wybiera spośród siebie: prezesa, wiceprezesa, sekretarza i skarbnika. Zarząd kieruje działalnością Towarzystwa w okresie między Walnymi Zjazdami, reprezentuje Je na zewnątrz i odpowiada za swoją działalność przed Walnym Zjazdem.⁷

Do zakresu działalności Zarządu Towarzystwa m.in. należy: wykonywanie uchwał Walnego Zjazdu, zarządzanie majątkiem, podejmowanie uchwał w zasadniczych sprawach, nadzorowanie działalności Kół, w tym zatwierdzanie i odwoływanie Kół i ich regulaminów, podejmowanie decyzji w sprawach członkowskich (przyjęcie i skreślenie), zawieranie umów w imieniu Towarzystwa oraz współdziałanie z władzami państwowymi i organizacjami społecznymi.⁸ Zebrania Zarządu powinny być zwoływane co najmniej jeden raz na miesiąc, przy czym zdolność do podejmowania uchwał uwarunkowana jest obecnością co najmniej połowy członków Zarządu.

Komisja Rewizyjna Towarzystwa składa się z trzech członków wybieranych przez Walny Zjazd. Komisja wybiera ze swego grona przewodniczącego i sekretarza. Kontroluje ona całokształt działalności Towarzystwa. Przedstawiciele Komisji Rewizyjnej mają prawo uczestniczyć z głosem doradczym w posiedzeniach władz Towarzystwa.⁹

Sąd Koleżeński składa się z trzech członków wybranych również przez Walny Zjazd Towarzystwa, który to wybiera ze swego grona przewodniczącego i sekretarza. Sąd Koleżeński m.in. orzeka w sprawach: rażącego naruszenia postanowień statutu i działania na szkodę Towarzystwa oraz zaistniałych sporów między członkami na tle ich wzajemnych stosunków

⁷ Tamże, str. 4

⁸ Tamże, str. 5

⁹ Tamże, str. 5

– na wniosek zainteresowanych stron. Orzeczenie Sądu Koleżeńskiego jest ostateczne, ma prawo wymierzyć następujące kary: upomnienie, naganą, zawieszenie w prawach członka na okres do dwóch lat lub wykluczyć z Towarzystwa.¹⁰

W okresie 30 – letniej działalności Towarzystwa w skład jego Zarządu w różnych okresach wchodził:

Prezesi: Skrzypczak Marian (1971–1983),
Tatka Rafał (VI.1983–1987),
Suknarowski Franciszek (III.1987–VI.1998),
Jurczak Zbigniew (VI.1998–nadal)

Wiceprezesi: Dula Stanisław (1975–1976)
Czapik Zygmunt (III.1976–1980)
Tatka Rafał (II.1980–1983)
Jurczak Zbigniew (VI.1983–1998)
Rzycki Emil (VI.1998–nadal)

Sekretarze: Jurczak Zbigniew (1971 – 1980)
Lis Franciszek (II.1980 – 1983)
Kucia Genowefa (VI.1983 – 1985)
Zajac Stanisław (III.1985 – 1986)
Buś Andrzej (III.1986 – 1989)
Brzeźniak Aleksandra (IX.1989 – 1993)
Czopek Tadeusz (VI.1993 – 1998)
Zeman Józef (VI.1998 – nadal)

Skarbnicy: Czechowacz Stanisław (1875 – 1983)
Dulban Stanisław (VI.1983 – 1993)
Kasperek Jadwiga (1993 – 1998 – nadal)

¹⁰ Tamże, str. 5

Rozwiązanie się Towarzystwa może nastąpić jedynie na podstawie uchwały Walnego Zjazdu Towarzystwa powziętej większością 2/3 głosów przy obecności co najmniej ½ członków upoważnionych do głosowania.

W razie rozwiązania Towarzystwa Walny Zjazd określa przeznaczenie majątku tylko na cele kulturalno – oświatowe i w tej części uchwała podlega zatwierdzeniu przez Sąd rejestrowany. Na likwidatorów Towarzystwa Walny Zjazd wyznacza osoby spośród członków Towarzystwa.¹¹

Terenem działania Towarzystwa jest obszar obejmujący Ziemię Wadowicką w jej tradycyjnym rozumieniu. Dlatego „główną” siedzibą Towarzystwa jest miasto Wadowice.¹² W 1971 roku, gdy powołano do życia TMZW, ze względu na centralne położenie w mieście siedziba mieściła się w pomieszczeniu prywatnego mieszkania jednego z członków założycieli – Zbigniewa Jurczaka przy ulicy Zatorskiej 7/5 w Wadowicach. Od 1978 roku nową siedzibą Towarzystwa są pomieszczenia Wadowickiego Domu Kultury w Wadowicach. Działacze Towarzystwa w tym okresie są często utożsamiani z tą instytucją z racji tej, iż siedziba znajdowała się w Domu Kultury.¹³ W latach 1982 – 1988 Towarzystwo brało udział w remoncie najstarszego klasycystycznego budynku w mieście z około 1800 roku przy ul. Kościelnej 4, który po wyremontowaniu i wpisaniu w rejestr zabytków stał się jego siedzibą.

Oprócz biura TMZW, znajduje się tu również biuro Wystaw Artystycznych, Galeria Sztuki Współczesnej, biuro i siedziba Polskiego Towarzystwa Turystyki Krajoznawczej (PTTK), Galeria Sztuki Użytkowej oraz od marca 1988 roku również Muzeum Historyczne Miasta.¹⁴ Od 1 marca 1991 roku

¹¹ Tamże, str. 6

¹² Status TMZW, Wadowice 1990 rok, str.1

¹³ Zbiory TMZW. Sprawozdanie z działania TMZW z dnia 26.II.1980 r.

¹⁴ Zbiory TMZW, Informacji Komisji ds. lokali użytkowych, Wadowice 27.X. 1990 r.

Towarzystwo jest administratorem tegoż budynku. W tym okresie stara się o przyznanie przyległego do posesji ogrodu, w którym planuje się utworzyć plenerową galerię oraz skansen historii poprzez epitafia i kamienne dokumenty regionu. Dokumentację zagospodarowania ogrodu opracował J. Sobala, która przewidywała także sezonową działalność handlową. Miała stanowić jedno ze źródeł dochodów działalności Towarzystwa. Niestety nie udało się w tej kwestii przekonać nowych władz samorządowych miasta.¹⁵ Po latach owocnej działalności zostaje wypowiedziane użytkowanie pomieszczeń Towarzystwu i Galerii (20.XII.1993 r.), przy ul. Kościelnej 4. Nowym użytkownikiem obiektu staje się Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Wadowicach. Trudności lokalowe TMZW wpłynęły negatywnie na dalszą jego działalność. Nową siedzibą staje się na krótko Muzeum E. Zegadłowicza w Gorzeniu k/Wadowic.¹⁶ Aktualnie siedzibą Towarzystwa ponownie jest część ale już byłego mieszkania prywatnego – dzisiejszego prezesa Zbigniewa Jurczaka, które mieści się przy ul. Zatorskiej 7/5 w Wadowicach.

Przełomowym, trudnym okresem dla Towarzystwa są lata 1992-1996, w którym nastąpiły istotne zmiany w działalności statutowej, spowodowane m.in. kłopotami lokalowymi. Szczególnym tego wyrazem stało się wypowiedzenie od dnia 01.11.1993 roku warunków użytkowania przez Towarzystwo jego dotychczasowej siedziby a następnie przyjęcie w formie decyzji ostatecznej do dnia 20.12.1993 roku pomieszczeń na rzecz PGK i M w Wadowicach.¹⁷

Dochodzi do dalszego zawężenia i wyczerpania własnych środków finansowych na skutek braku zasileń statutowych (składki) jak i pomocy z zewnątrz (dotacje, darowizny itp.). Zaprzeszanie organizacji wystaw w Galerii Towarzystwa przez BBWA zmniejszyło jego przychody i przekreśliło możliwość częściowego wykorzystania pracowników tej

¹⁵ Zbiory TMZW Sprawozdanie z działalności Zarządu za okres od 30.09.1989r. do 25.05.1991 r.

¹⁶ „Nad Skawą” Pismo Regionalne Ziemi Wadowickiej Nr 4 (7/27) Wrzesień 1995, str. 14

¹⁷ Teczka TMZW. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej z dnia 26.01.1994 r.

placówki w pracach Towarzystwa. Z kolei stanowisko Zarządu Miasta w Wadowicach podejmującego dziedziny dotyczące Towarzystwa czy też z nim powiązane, bez uprzedniego powiadomienia Zarządu o swoich zamierzeniach tworzyły niedobłą i niekorzystną atmosferę. Piętrzące się trudności finansowe i organizacyjne spowodowały ograniczenie wszelkich poczynąń poczynawszy od spraw formalnych, merytorycznych i statutowych. Całe społeczne zorganizowanie i prywatny czas przeznaczony zostaje głównie na zapewnienie egzystencji Towarzystwa. Posiedzenia Zarządu odbywają się co najmniej raz na dwa miesiące a posiedzenie prezydium odbywa się raz w tygodniu. Poświęcone są one problemom finansowym oraz sposobie zdobycia środków na utrzymanie. Mimo tych wielu trudności, są nadal prowadzone zadania wynikające ze statutu jak: badanie zabytków, sprzedaż własnych wydawnictw, usługi wydawniczo – projektowe, organizacja wystaw malarstwa i rzeźby. Dużą popularnością cieszy się wystawa malarstwa Ludwika Pindla, sztuki sakralnej jak również wystawa malarstwa Ludwików Jachów, ojca i syna. W latach osiemdziesiątych jak i wówczas Towarzystwo czyni starania powrotu Wadowic jako powiatu do województwa krakowskiego. Wiele nazw ulic honoruje zasłużonych wadowiczian, o wielu jeszcze Towarzystwo przypomina współczesnym. W oparciu o zbiory Biblioteki im. J Putka oraz archiwum TMZW powstają prace naukowe i popularne dotyczące historii Ziemi Wadowickiej.

3. Członkowie - rodzaj i struktura udziału.

Członkami Towarzystwa są mieszkańcy miasta i okolic a także odległych miast, w których działają koła terenowe. Mogą to być osoby fizyczne i prawne.¹⁸ Członkowie TMZW są w jakiś sposób związani

¹⁸ Status TMZW, rozdział III, str. 2

z tworzeniem kultury regionu – literaci, poeci, pisarze, plastycy, rzeźbiarze, graficy, malarze oraz przedstawiciele szeroko rozumianego środowiska inteligenckiego. Członkowie dzielą się na zwyczajnych, wspierających (osoby prawne) i honorowych. Członkiem zwyczajnym może być każdy kto złoży deklarację o przystąpieniu do Towarzystwa i zostanie przez Zarząd TMZW przyjęty. Członkiem wspierającym może być osoba fizyczna lub prawna, deklarująca materialne i moralne poparcie dla realizacji celów Towarzystwa – o jej przyjęciu decyduje Zarząd. Godność członka honorowego nadaje Walny Zjazd większością 2/3 głosów na wniosek Zarządu TMZW.¹⁹ Członkowie są zobowiązani do realizacji założeń i celów wynikających ze statusu a przede wszystkim mają czuwać nad wysokim moralem w jej podstawowych szeregach. Członkowie mają także czynne i bierne prawo wyborcze do władz Towarzystwa. Wykonują także wszystkie zlecone zadania przez władze Towarzystwa. Członkostwo w Towarzystwie może ustać w przypadku dobrowolnego wystąpienia, skreślenia lub wykluczenia.²⁰

Liczba członków w poszczególnych latach działalności Towarzystwa:

➤ Członków założycieli

1971 – 18

1978 – 56

1980 – 98

➤ członków zwykłych

1986 – 297

1990 – 306

1998 – 183

2001 – „-----”

¹⁹ Tamże, str. 2

²⁰ Tamże, str. 3

Pod koniec lat 80-tych Towarzystwo odnotowało największą ilość członków młodzieżowych przy szkołach podstawowych i średnich. Prężnie działały koła. W Szkole Podstawowej nr 1 w Wadowicach, a także w Szkole Podstawowej nr 1 w Świnnej Porębie. Przy szkołach średnich w Wadowicach- Liceum Ogólnokształcące, Zespół Szkół Budowlanych, Zespół Szkół Mechanicznych i Zespół Szkół Zawodowych jak również w Zespole Szkół Rolniczych w Radoczy. W sumie w placówkach tych zrzeszało się 283 członków młodzieżowych.²¹ Podstawowym celem Kół terenowych było propagowanie i rozwijanie działalności w miejscowym środowisku oraz utrzymywanie więzi z Ziemią Wadowicką. Zamiejscowe Koła mieściły się w Krakowie (62 członków), w Gdyni (41 członków) oraz w Brzeźnicy (13 członków).²²

W Towarzystwie zrzeszonych było również 15 członków zbiorowych. W skład tych członków wchodziły przede wszystkim zakłady pracy, spółdzielnie, które finansowały okresowo działalność i wydawnictwo TMZW. Do członków zbiorowych należały: Spółdzielnia Mieszkaniowa w Wadowicach, Zakłady Przemysłu Cukierniczego „Skawa”, Spółdzielnia Rzemieślniczo – Wielobranżowa, Zakłady Maszyn Budowlanych a także Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna w Rokowie i Państwowy Ośrodek Maszyn w Kleczy Dolnej.²³ Ogólna liczba członków – osób fizycznych i prawnych w ostatnim dziesięcioleciu liczyła od 300 do 448 zrzeszonych.

4. Formy działalności organizacyjnej.

Towarzystwo skupia w swych szeregach Miłośników Ziemi Wadowickiej – popierających cele Towarzystwa, a swoją działalność opiera na pracy społecznej Zarządu i członków oraz sympatyków. Głównymi celami Towarzystwa jest: ochrona i rozwój kulturalnych i gospodarczych

²¹ Sprawozdanie Zarządu TMZW z działalności za okres 16.04.1988 r. – 30.09.1989 r.

²² Tamże, str. 5

²³ Zbiory TMZW, protokół z Walnego Zjazdu Sprawozdawczego TMZW Wadowice 30.V 1992 r.

wartości Ziemi Wadowickiej, zrzeszenie jak największej liczby miłośników tej ziemi dla realizacji zadań i założeń wynikających ze statutu. Towarzystwo realizuje swoje cele poprzez: inicjowanie, organizowanie i popieranie wszelkich poczynąń w zakresie upowszechniania oświaty, kultury i sztuki ze szczególnym uwzględnieniem regionu wadowickiego oraz prac badawczych nad przeszłością i współczesnością życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego, upowszechnianie własnego dorobku poprzez wydawnictwa i środki masowego przekazu. Towarzystwo może podjąć współpracę dla realizacji swych celów z władzami państwowymi, instytucjami, organizacjami kulturalnymi, naukowymi i społecznymi, zawodowymi, młodzieżowymi i gospodarczymi.

Pracą Towarzystwa kierują uchwały Walnych Zjazdów jak też bieżące potrzeby środowiska lokalnego w dziedzinie kultury i sztuki. Praca Towarzystwa jest różnorodna, ale składa się na nią głównie działalność wydawnicza, muzealna, naukowo – badawcza, upowszechnieniowa w dziedzinie kultury i sztuki, w zakresie upamiętniania ludzi i wydarzeń środowiskowych, inspirowania oraz współorganizowania obchodów rocznicowych. Z ważniejszych zrealizowanych przez Towarzystwo w latach 1971 – 2001 przedsięwzięć wymienić należy pomyślnie zrealizowany a rozpoczęty w 1980 roku cykl wydawnictw regionalnych oraz druków zwartych. Ukazało się dotychczas ponad 30 wydawnictw, zorganizowano wiele wystaw dorobku regionalnego, odczytów i prelekcji na tematy regionalne i inne społecznie oczekiwane oraz sesji popularnonaukowych o różnorodnej tematyce.

5. Finanse.

Na majątek Towarzystwa składają się:

- składki członkowskie;
- dotacje, zapisy, darowizny;
- dochody z działalności statusowej;
- przychody z działalności gospodarczej;

Działalność Towarzystwa opiera się o wymagane przepisy rachunkowości stowarzyszeń.²⁴ W początkowym okresie swej działalności TMZW opierało się o środki finansowe uzyskane ze składek członkowskich i tzw. dotacji zakładów. O ile składki członkowskie nie mają większego znaczenia w budżecie Towarzystwa, kwotę składki rocznej ustala Walny Zjazd. Stan konta TMZW w PKO w oddz., które na dzień 31.XII. 1973 r. wynosił 2,233 zł. Jest to suma dotychczasowych składek członkowskich.²⁵ Składka członkowska w 1971 roku wynosiła 10 zł., w 1980 r. stawka wynosiła nie mniej niż 24 zł. rocznie, w roku 1990 – 1000 zł. Dotacje zakładów pracy stanowiły główne źródło popierania działalności, głównie imprezowej, wynosiła ona nie mniej niż 500 zł. a dla instytucji społecznych i organizacji (szkoły itp.) składka roczna wynosiła według uznania kandydata.²⁶ W latach początkowych wydatki dotyczyły głównie organizacji Dni Wadowic, natomiast w roku 1977 większość środków przeznaczonych było na organizację imprez w ramach 650-lecia Wadowic. Dla bliższego zobrazowania działalności finansowej i merytorycznej Towarzystwa pragnę przedstawić bliżej szczegółową analizę wydatków w roku 1978 i 1979.

W latach 1978 i 1979 wpływy finansowe dla Towarzystwa uległy znacznemu wzrostowi w porównaniu z latami poprzednimi, dzięki zawartemu porozumieniu między Towarzystwem a Wadowickim Domem Kultury o wspólnej organizacji dyskotek dla młodzieży, z których wpływy odprowadzane były na konto Towarzystwa. Wpływy z tytułu dyskotek w 1978 roku na koncie wynosiły 58,900 zł., z dotacji zakładów pracy (w tym za

²⁴ Teczka. Status TMZW z dnia 16.VI.2000 r.

²⁵ Teczka TMZW, Zebranie sprawozdawczo – wyborcze z dnia 30.III.1974 r.

²⁶ Teczka, Walne Zgromadzenie członków TMZW z dnia 26.II.1980 r.

karnety wstępu na Estradę Wadowicką) 65,565 zł. a składek członkowskich 2,320 zł, razem w roku 1978 wpływy wynosiły ok. 126,790 zł., natomiast wydatki w roku 1979 osiągnęły kwotę ok. 106,395 zł. Na kwoty wydatków złożyły się następujące koszty: druk, usługi dyskotekowe, koszty pleneru malarskiego, wyżywienie i transport zespołów Estrady Folkloru, odczyty, imprezy okolicznościowe itp. w ogólnej wysokości ok. 100,408 zł. Pozostała kwota ok. 7000 zł stanowiła koszty podróży służbowych, materiały dekoracyjne dla zespołów itp. W roku 1979 dochody Towarzystwa wynosiły 171,000 zł. w tym z tytułu dotacji zakładów pracy i za koszty wstępu na Estradę Folkloru–137,250 zł., składki członkowskie 2,676 zł., wpływy z dyskotek 31,000 zł. Doliczając saldo z lat ubiegłych wynoszące 80.000zł., budżet w roku 1979 wynosił łącznie ok. 251.000 zł., natomiast wydatki wynosiły 235.000 zł. Saldo na dzień 26.II.1980 rok znajdujące się na koncie Towarzystwa wynosiło 9.359 zł.²⁷ Pod koniec 1979 roku na zlecenie Najwyższej Izby Kontroli w Warszawie została przeprowadzona kontrola finansowa przez wydział finansowy Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku – Białej. Kontrola ta stwierdziła w zasadzie prawidłowość działalności finansowej Towarzystwa. Drobne usterki dotyczyły zakupów materialnych i wysokości usługi z tytułu renowacji pomnika Bohaterów Armii Czerwonej. Składki członków Towarzystwa nie są w stanie pokryć wydatków.

Dlatego od momentu powstania kolejne Zarządy poszukują różnych form działalności, które przynosiłyby dochody. Powstała w 1982 roku Wadowicka Oficyna Wydawnicza, która to z kolei wydała ponad 30 wydawnictw.²⁸

Ważnym źródłem utrzymania w latach 1990 – 1991 była działalność twórcza Tadeusza Depty, artysty, plastyka, dzięki któremu Towarzystwo uzyskało ok.

²⁷ Tamże, str. 8

²⁸ Tamże, Sprawozdanie z działalności Zarządu za okres 30.IX.1989 do 25.V.1991 r.

5 mln zł. dochodu.²⁹ Od 1992 roku w związku ze zmianami zachodzącymi w społeczeństwie jak i w jednostkach gospodarczych doszło do spadku ilości członków jak i osób prawnych. Z łącznej liczby 306 osób regularne składki opłacało kilkadziesiąt osób fizycznych, natomiast państwowe i spółdzielcze podmioty prawne praktycznie zaprzestały opłacać składki co radykalnie zmniejszyło wpływy Towarzystwa.³⁰ Towarzystwo organizuje również działalność handlową. W piwnicach budynku przy ul. Kościelnej 4 powstała w 1988 roku Galeria Sztuki Współczesnej. Uruchomiono także punkt sprzedaży Sztuki Użytkowej wykonywanej przez rękodzielników i plastyków Ziemi Wadowickiej. Oprócz wspomnianych wyżej dotacji Towarzystwo otrzymało kilka nagród pieniężnych za swoją działalność. W 1988 roku otrzymało nagrodę Ministra Kultury i Sztuki z przeznaczeniem na zakup sprzętu służącego działalności kulturalnej.³¹

Rozdział III

Główne formy działalności.

1. Działalność artystyczna.

1.1 Klub Pracy Twórczej (KPT) Beskidnicy;

„Czartak – zbiór poetów w Beskidzie” powstał w 1922 w Warszawie z inicjatywy Emila Zegadłowicza (największej indywidualności

²⁹ Tamże, str. 5

³⁰ Tamże, Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej za okres 01.I.1992 do 30.V.1993 r.

³¹ Zbiory TMZW, Protokół Walnego Zjazdu z dnia 26.VI.1998 r.

i przywódcy grupy), Edwarda Kozikowskiego i Jana Nepomucena Millera, który następnie wycofał się z dalszej współpracy. Nazwa wywodziła się od XVII-wiecznego budynku w Mucharzu nad Skawą, według niepotwierdzonych historycznie tradycji związanego z dziejami arian. Punktem zbornym dla członków „Czartaka” zamieszkałych poza regionem beskidzkim stał się dom Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym pod Wadowicami. W 1923 roku do grupy przystąpili Janina Brzostowska oraz Tadeusz Szantroch a od 1925 do 1928 roku z „Czartakiem” przejściowo związali się Jan Wiktor, Zofia Kossak-Szczucka, Józef Birkenmajer oraz Wiktor Hanys. Grupa współpracowała również z plastykami interesującymi się Beskidem (Julian Fałat, Wojciech Weiss, Zbigniew Pronaszko, Felicjan Kowarski, Ludwik Misky, Jan Mroziński, Zdzisław Gedliczka, Edward Porządkowski) oraz z wadowickim drukarzem i wydawcą Franciszkiem Foltinem, edytorem licznych książek Zegadłowicza. Próba wydawania jako organu grupy wadowickiego miesięcznika literacko – artystycznego „Czartak” owocowała zaledwie jedynym numerem (1922 nr 1), inicjatywa ta przybrała następnie postać ukazujących się nieregularnie tomów almanachu pt. „Czartak. Zbiór poetów w Beskidzie” (t. II: Warszawa – Kraków 1925, t. III: Kraków 1928). Staraniem i nakładem grupy opublikowano następujące tomy poezji: Edward Kozikowski „Tęsknota ramy okiennej” (Kraków 1922), Jan Nepomucen Miller „Korowód” (Warszawa 1924).

Znalazła się tam również poezja Janiny Brzostowskiej „Z ziemi i mej miłości” (Warszawa 1925), Edwarda Kozikowskiego „Koniec Hortensji Europy” (Warszawa 1925), Janiny Brzostowskiej „Erotyki” (Warszawa 1926).³²

W 1929 roku akces do „Czartaka” zgłosili Włodzimierz Lewik, Jan Sztaudynger oraz Artur Maria Swinarski ale niemal jednocześnie na skutek rozejścia się dróg artystycznych a także konfliktów osobistych

³² Krzysztof Woźniakowski, *Od Czartaka do Nadszawia. Beskidzka Oficyna Wydawnicza BTSC* Bielsko – Biała 1987 str. 15.

z grupy wycofali się Kozikowski, Brzostowska, Szczucka i Birkenmajer. Podejmowane przez Zegadłowicza i Szantrocha próby kontynuowania działalności w nowym zespole (rozważano możliwość współpracy z Marianem Czuchnowskim, Gustawem Morcinkiem i Janem Emilem Skiwskim) nie przyniosły rezultatów i grupa rozpadła się. Z ostatnią inicjatywą skupienia „Czartaka” w pierwotnym trzyosobowym składzie wystąpił bez powodzenia Kozikowski w 1930 roku.³³ Działalność TMZW jest mocno związana z Klubem Pracy Twórczej „Beskidnicy”, który nawiązywał do tradycji „Czartaka”. KPT „Beskidnicy” powstał w 1969 roku. Formalnym początkiem zaistnienia grupy była pierwsza jego wystawa malarstwa M. Mąsiora, W. Ochmana, R. Kurdziela, S. Stróży oraz Zbigniewa Jurczaka. Profesor Franciszek Suknorowski nie szczędzi czasu aby pomóc „młodemu”, jako przedstawiciel „regionalistycznej szkoły” Zegadłowicza. Swoją działalnością objęli teren powiatu wadowickiego. Na kolejnych wystawach pojawiają się nowe nazwiska artystów tworzących jak: Anna i Stanisław Jankowscy, Tadeusz Kurnik, Krystyna Sowińska, Adolf Słoboda, Stanisław Kołaczyk, Józef Ogiełło, Stanisław Konicki, Kazimierz Rauch, Zbigniew Jurczak oraz wielu innych. W 1973 roku dwukrotnie KPT „Beskidnicy” wystawia swoje prace w Krakowie.

Pierwszym, autentycznym plenerem w jakim plastycy Klubu brali udział był to I Ogólnopolski Plener Malarski w Lanckoronie. Odbywają się liczne wystawy artystów w Powiatowym Domu Kultury w Wadowicach. W 1978 roku „Beskidnicy” otrzymali własny lokal przy ul. Zegadłowicza, który pozwolił im na poszerzenie działalności o stałą galerię.

W tym okresie do grupy „Beskidników” dołączyli Jerzy Roman Jaglarz – literat i Jan Fidziński – literat i rysownik, oni to organizowali

³³ Tamże str. 15

działalność teatralną. W roku 1976 Klub Zrzeszał 20 literatów i plastyków. Dużym sukcesem klubu jest zaaklimatyzowanie plastyki w świadomości kulturalnej mieszkańców. Pomógł w tym nowy lokal Spółdzielni Mieszkaniowej „Garsoniera”, który służył i patronował działaniom „Beskidników”. Jego kierownikiem była Halina Kulbacka. Z jej inicjatywy wygospodarowane zostają dwa lokale i przeznaczone na pracownie plastyczne. Jedna z nich ma służyć plastykom, druga dzieciom skupionym w Dziecięcym Zespole Plastycznym, w początkowym okresie prowadzonym przez Zbigniewa Jurczaka, następnie przez Franciszka Suknorowskiego. Podtrzymywana zostaje w dalszym ciągu tradycja prezentacji prac „Na Murach”, „W Bramie” i doroczne „Dni Wadowic”. Rok 1980 przynosi kolejną wystawę w plenerze na stadionie sportowym „Skawa”. Ogółem KPT „Beskidnicy” w latach 1970–1981 zorganizowało 12 wystaw zbiorowych, 14 plenerowych, 16 indywidualnych oraz 3 plenery malarskie. KPT „Beskidnicy” propagowało Wydawnictwo Jednego Utworu pt. „Beskidnicy”.

Jeśli „Czartak” przedwojenny, literacki dał zaczyn uaktywnieniu się życia artystycznego regionu, o tyle po wojnie, po wielu latach, a w końcu w „Beskidnikach” zadziałał w odwrotną stronę. Stał się katalizatorem przemian małomiasteczkowej społeczności, doprowadził do stworzenia instytucji kulturotwórczej (TMZW), a wreszcie grupy literackiej „Nadskawie”.

Wadowice jako jeden z niewielu ośrodków tego typu ustrzegły się degradacji środowiska artystycznego do rangi cepeliowskiego kiermaszu.

KPT „Beskidnicy” stanowi pewną enklawę, zamkniętą społeczność, jednak nie hermetyczną. Społeczność Klubu stanowią zarówno ludzie młodzi i w wieku emerytalnym. Wspólna fascynacja sztuką i radość tworzenia przełamują bariery wiekowe i środowiskowe.

1.2 Małe formy teatralne;

W dniu 25.I.1977 roku, w ramach grupy „Beskidnicy” powstaje kabaret o nazwie „U Emila”. Miał on nawiązywać i być dalszą kontynuacją tradycji założonego w 1965 roku, który działał pod nazwą „Pospacerujmy po ziemi” (satyryczna audycja miejscowego radiowęzła). Założycielami zespołu w nowym wydaniu byli Zbigniew Jurczak i Adam Świdziński. Pomimo początkowych trudności działalność kabaretu rozkręcał on się na dobre. Dzięki gościnności klubu „Pigula” przy ZOZ w Wadowicach, oraz pomocy pani Krystyny Sanak daje cotygodniowe spotkania, które dają mieszkańcom Wadowic możliwość stałego kontaktu z ich twórczością.

W tym samym roku kabaret zakwalifikował się do grona najlepszych kabaretów na Zakopiańskim Przeglądzie Scen Kabaretowych – Zakopane ’77. W późniejszym czasie zebrał kilka nagród w Jarmarku Świętojańskim – Poznań ’78, Kabareton – Skoczów’80, Wojewódzkie Święto Teatru’79, 81 oraz w turnieju „O Laur Pogorza” Tarnów’80, wyróżnienie za spektakl Emila Zegadłowicza „Tu jest ojczyzna moja” w adaptacji Z. Jurczaka i J. Fidzińskiego. W swojej działalności kabaret przygotował 11 programów dając ponad 160 występów. Scena małych form teatralnych dla podniesienia swojego poziomu artystycznego wiąże się z istniejącym kabaretem „Pion”, działającym przy Spółdzielni Inwalidów „Pionier” w Wadowicach.

Występują w nim: Maria Niciejówna, Józef Peszel, Władysław Jachimczyk i Zbigniew Jurczak będący jego kierownikiem literackim. Aby nastąpił dalszy wzrost poziomu artystycznego kabaret „Pion” przekształca się w UFO – 79, w którym oprócz wymienionych pojawiają się nowi autorzy tekstów: Jerzy Roman Jaglarz i Jan Fidziński. UFO – 79 zdobywa w Wojewódzkim Przeglądzie Amatorskich Zespołów Teatralnych główną nagrodę. Scena

małych form teatralnych wystawiła dwa spektakle, nagrała dwie audycje radiowe i dwie telewizyjne.

1.3 Grupa literacka Nadskawie;

Grupa literacka „Nadskawie” zorganizowała się w Wadowicach w 1981 w oparciu o Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej.³⁴ Członkami – założycielami są Jerzy Roman Jaglarz, Janina Barbara Górkiewiczowa, Anna i Jacek Kajtochowie oraz Tadeusz Stolarz. W 1983 do „Nadskawia” przystąpił Stanisław Franczak, w 1984 zamieszkały na stałe w Londynie Bolesław Taborski, a w 1986 Jerzy Fiutowski.³⁵

Funkcję organu grupy pełniły jednodniówki Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej „Wadowickie Zeszyty Kulturalne <<Nadskawie>>” (dwie edycje: Wadowice 1981 i 1982 rok). Grupa „Nadskawie” współpracuje ściśle z plastykami skupionymi w Wadowickim Klubie Pracy Twórczej „Beskidnicy” (Krystyna Sowińska – Mydlarz, Marek Brzeźniak, Jan Fidziński, Zbigniew Jurczak, Tadeusz Kurnik, Józef Ogiegło).³⁶ Pod auspicjami grupy nakładem Wadowickiej Oficyny Wydawniczej BTSK ukazuje się bibliofilska seria „Biblioteka Nadskawia” (red. J. Kajtoch).

Wydano w niej dotychczas: Jerzego Romana Jaglarza „Pierścień z kaboszonem” (Wadowice 1982), „Nadskawie. Analogię Literacką” (opr. J. Kajtoch Bielsko–Biała 1983), Anny Kajtochowej „Sytuacje” (Bielsko–Biała–Wadowice 1983), oraz Emila Zegadłowicza „Wiersz o miłości” (opr. J. Kajtoch, Bielsko–Biała–Wadowice 1984), Jerzego Romana Jaglarza „Rekolekcje szydery” (Bielsko–Biała– Wadowice 1984), Stanisława

³⁴ „Nadskawie” analogia literacka, Bielsko – Biała 1983, str. 10

³⁵ Tamże str. 11

³⁶ Krzysztof Woźniakowski, Od Czartaka do Nadskawia, Beskidzka Oficyna Wydawnicza BTSK, str. 77

Franczaka „Ballady malowanki na szkłe” (Bielsko-Biała–Wadowice 1984), „Nadskawie, Almanach kulturalny” (Bielsko-Biała–Wadowice 1984, wydawnictwo ciągłe nieperiodyczne będące jako podwójny zeszyt 3-4 kontynuacją wspomnianych wyżej „Wadowickich Zeszytów Kulturalnych”), Janiny Barbary Górkiewiczowej „Wieś na dnie jeziora i inne opowiadania” (Bielsko-Biała–Wadowice 1985) i Stanisława Franczaka „Madejowy staw” (Wadowice 1986).³⁷ Pisma, druki zwarte wydawane przez grupę literacką „Nadskawie”, ukazywały się nieregularnie.³⁸ Grupa ta od samego początku miała na celu poprzez swoje publikacje ukazywać bieżące problemy lokalnego środowiska a „Zeszyty kulturalne” miały odgrywać rolę rejestratora (dokumentatora) ważnych wydarzeń regionu. Literaci „Nadskawia” nigdy nie ogłosili wspólnego programu ze względu na różnorodność gatunków uprawianych przez jej członków (proza, poezja, liryka, publicystyka, beletrystyka a także malarstwo, grafika, rzeźba i rysunek). Natomiast działając pod jednym szyldem przyświecał im cel – dawanie innym przykładu pracy twórczej, pobudzanie lokalnego środowiska kulturalnego, promowanie na łamach swego pisma lokalnych artystów i literatów oraz wspólny emocjonalno – patriotyczny stosunek do Ziemi Wadowickiej.

2. Działalność organizacyjno – imprezowa.

Towarzystwo może poszczycić się w swoim dorobku wieloma udanymi imprezami, które w całości lub przy współpracy z innymi organizacjami przeprowadziło. Pierwszą zorganizowaną pod patronatem KPT „Beskidnicy” w 1970 roku była wystawa plenerowa na „murach” przy ulicy Ogrodowej w Wadowicach młodych plastyków i malarzy Z. Jurczaka,

³⁷ Z serii „Wadowickiej” Beskidzka Oficyna Wydawnicza wydała jeszcze do końca 1986 roku: reprint „Niam - Niam” E. Zegadłowicza i E. Kozikowskiego (1985 r.) oraz II wydanie „Wierszy o miłości” (1986 r.) E. Zegadłowicza.

³⁸ Tamże, str. 77

R. Kurdziela, M. Mąsiora, W. Ochmana i innych. Jedną z większych imprez pod względem organizacyjnym przeprowadzoną przez TMZW po raz pierwszy były obchody Dni Wadowic, które trwały przez okres niespełna czterech dni. W czasie ich trwania oprócz przeglądu ich dorobku kulturalnego i gospodarczego była prezentacja zespołów artystycznych a także dokonań literatów i plastyków z regionu. W 1977 roku od maja do końca września Towarzystwo było współorganizatorem szeregu imprez jakie odbywały się z okazji 650-lecia istnienia miasta Wadowic. Oddano w tym okresie na obrzeżach miasta do użytku stadion sportowy, na którym odbyło się wiele pokazów np.: akrobatyki sportowej czy ćwiczeń strażackich.

W parku miejskim otwarto Dom Harcerza. Młodzież brała udział w Festiwalu Folkloru Ziem Górskich a także w żakinadzie młodzieży. Z okazji 90-tej rocznicy urodzin Emila Zegadłowicza, w 1978 roku odbyła się sesja naukowa poświęcona twórczości pisarza. Organizatorami byli TMZW, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza oraz Wojewódzka biblioteka Pedagogiczna w bielsku-Białej. Wzięli w niej udział historycy Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i innych uczelni oraz krytycy literaccy, poeci, pisarze oraz popularyzatorzy twórczości Emila Zegadłowicza. Na początku 1981 roku TMZW wspólnie z Wadowickim Domem Kultury urządziło w WDK wystawę malarską Kazimierza Raucha, absolwenta Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Krakowie (członka KPT „Beskidnicy”) Wystawa cieszyła się dużym uznaniem mieszkańców Wadowic.

Przypadająca w 1987 roku 50- rocznica śmierci ludowego rzeźbiarza związanego z Emilem Zegadłowiczem Jędrzeja Wawry z Gorzenia Górnego, była dla TMZW, WDK i Gminnego Ośrodka Kultury w Tomicach okazją do ekspozycji pt. „Tradycje rzeźbiarskie Nadskawia”. Prace klasyka tej dziedziny twórczości oraz jego współczesnych, Józefa Kołaczyka i Franciszka Knapczyka, zostały zestawione z artystycznymi dokonaniem 36 wówczas

działających w dorzeczu Skawy rzeźbiarzy amatorów. W ich gronie znaleźli się ludowi artyści m.in.: Marian Bucała, Stanisław Kołaczyk, Wiesław Kuś, Maria Magiera, Henryk Ostruszka oraz cenieni twórcy, odbiegający w charakterze swych prac od kanonów sztuki ludowej (Józef Ogiegło, Tadeusz Kurnik), jak również debiutanci, nigdzie do tej pory nie prezentujący swych prac. Ekspozycję dodatkowo wzbogaciły fotografie pokazujące dziesiątki przydrożnych figur i kapliczek, rozsianych po szlakach Beskidów i Podgórze. Przybliżyło ono autentyczną ludową rzeźbę w kamieniu i drewnie, powstałą na przestrzeni stuleci od XVII do XX wieku. Wystawy w ciągu pierwszych kilku dni obejrzało ok. 1600 osób. W dniu 16.III.1988 roku w odrestaurowanych piwnicach budynku przy ul. Kościelnej 4, Towarzystwo w porozumieniu z Biurem Wystaw Artystycznych w Bielsku-Białej otworzyło Galerię Sztuki Współczesnej. Galeria zainaugurowała działalność wystawę malarstwa Stanisława Mazusia. Otwarcia dokonał dyrektor Wydziału Kultury i Sztuki UW mgr Małgorzata Korzonkiewicz i Naczelnik Wadownic Marian Skrzypczak. W 1988 roku w 100-lecie rocznicę urodzin Emila Zegadłowicza zorganizowano w Wadownicach, Sosnowcu i Katowicach uroczystości jubileuszowe. Z tej okazji w Wadownicim Domu Kultury zorganizowano Ogólnopolski Wieczór Poetycki oraz zrealizowana została wystawa przez Zbigniewa Jurczaka przy współpracy z Muzeum Okręgowym w Bielsku-Białej pt. „Portret Emila Zegadłowicza”. Prezentowano rzeźby, grafikę i malarstwo.

Na tę okoliczność za sprawą Towarzystwa odbyły się spotkania z młodzieżą szkół średnich z Wadownic i najbliższych miejscowości. W spotkaniach tych wygłaszali prelekcje zaproszeni twórcy kultury, pisarze i poeci: J.R. Jaglarz, A.R. Fajfer, A. Simonow i A. Zegadłowicz.

3. Działalność wydawnicza.

W pierwszych latach swojej działalności TMZW skupiało się na organizowaniu imprez artystycznych jak: wystawy, pokazy, plenery oraz prowadziło eksperymenty z teatrem. W założeniach statusowych Towarzystwa przewidziana była również działalność wydawnicza. Dzięki aktywności jej członków od 1980 roku w kalendarz corocznych imprez weszły obchody „Dni Wadowic”, które są świętem dla mieszkańców miasta. Dla upamiętnienia tych dni Towarzystwo wydało cztery pojedyncze składanki pod tytułem „Beskidnicy. Wydawnictwo Jednego Utworu”. Druk składał się z utworu poetyckiego oraz grafik członków grupy plastycznej KPT „Beskidnicy”.

Były to skromne początki – nakład czterech składanek wynosił w sumie ok. 800 egzemplarzy. Innym pozytywnym impulsem zapoczątkowania działalności wydawniczej Towarzystwa było zorganizowanie się grupy literackiej „Nadskawie” w 1981 roku. Grupa literatów w większości wywodziła się z KPT „Beskidnicy”. W założeniach literatów było nawiązywanie do przedwojennych edytorskich tradycji E. Zegadłowicza i jego grupy „Czartak”, a także wznowienie wydawnictw regionalnych po przeszło czterdziestu latach nieobecności na rynku. Towarzystwo od samego początku zadbało o wysoki poziom wydawniczy czasopism, druków zwartych nie zapominając o odpowiedniej szacie graficznej, pomimo niezliczonych trudności jakie niosły ze sobą lata 80-te (cenzura, reglamentacja papieru, brak dobrej woli ze strony wydawnictw państwowych). Po ukazaniu się pierwszych kilku pozycji książkowych zrodziła się inicjatywa utworzenia Wadowickiej Oficyny Wydawniczej.

Nastąpiło to dopiero w sierpniu 1984 roku. Do najaktywniejszych twórców i działaczy omawianego okresu zaliczyć można: Jerzego Romana Jaglarza i Zbigniewa Jurczaka. Służyli oni WOW swoją znajomością rzemiosła drukarskiego. Redaktorem naczelnym WOW, kolegium redakcyjnego został Jerzy R. Jaglarz (członek Związku Literatów Polskich), redaktorem naukowym

dr hab. Jacek Kajtoch, sekretarzem redakcji Zbigniew Jurczak (wiceprezes Związku TMZW), członek kolegium Rafał Tatka (prezes zarządu TMZW), Jan Fidziński (przewodniczący Sądu Koleżeńskiego), Gustaw Studnicki (przewodniczący Sekcji Historyczno–Archiwalnej). Eksperci zespołu dr hab. Jacek Kajtoch, dr Krzysztof Woźniakowski, dr Maciej Chrzanowski, mgr Alicja Paduchowska, dr Bogusław Kunda oraz mgr Jan Dworczak.

3.1 Wydawnictwo czasopism.

W latach 1981–1989 ukazywało się czasopismo „Nadskawie”. Nazwa pochodzi od grupy literackiej o tej samej nazwie. Ukazało się w sumie 8 zeszytów, numer 1 i 2 pojedynczo, następnie łączono je w podwójne wydanie ze względu na brak sponsorów oraz nikłe środki finansowe Towarzystwa. Numer 1 i 2 był w tym samym formacie, następne były różne.

Numer pierwszy ukazał się w 1981 roku jako „Nadskawie. Wadowickie zeszyty kulturalne”, którego redaktorem był Adam Jurczak. Ukazały się w nim artykuły: „Jędrzej Wawro”, „Wspomnienie o Świątkarzu” – Franciszka Suknorowskiego, „Ojciec Rafał–Józef Kalinowski” – Rafała Tatki, „Sztandar Wadowickich Sokołów” – Zbigniewa Bieniarza, „Testament” – Stanisława Palecznego, „Beskidnicy o sobie” – Zbigniewa Jurczaka. Ostatnie strony to kronika najważniejszych wydarzeń z Ziemi Wadowickiej.

Objętość stron 16. Wydano 1000 egzemplarzy, format ok. 21x 15 cm Numer drugi ukazał się w 1982 roku. Redagował go zespół pod kierownictwem Rafała Tatki. Znajdowały się tam artykuły: „Wincenty Stanisław Bałaś” – Franciszka Suknarowskiego, „Wadowickie Oficyny Wydawnicze” – Rafała Tatki, „Najlepiej siedziało się w ostatniej ławce” – Jerzego Romana Jaglarza oraz

obszerna „Kronika od czerwca 1981 do czerwca 1982 roku”. Objętość stron – 16. Wydano w 1000 egzemplarzy, format ok. 21x15 cm

W 1984 roku ukazał się trzeci zeszyt pod nową nazwą „Nadskawie. Almanach kulturalny”. Redaktorem wydania był Jan Dworaczek a zespół redakcyjny tworzyli: Jerzy Roman Jaglarz, Zbigniew Jurczak, Jacek Kajtoch, Rafał Tatka oraz Jan Fidziński. Grafiką zajmował się Józef Ogiegło. Numer zawierał trzy rozdziały: „Historia”, „Plastyka” i „Kronika”. Były tam artykuły m.in. Jacka Kajtocha, Janiny Barbary Górkiwiczowej, Anny Kajtohowej, Tadeusza Stolorza, Andrzeja Busia, Zbigniewa Jurczaka i Gustawa Studnickiego. Objętość stron wynosiła 87, nakład liczył 2100 egzemplarzy a format mierzył 21x23 cm. Zeszyt o numerze 5\6 został wydany w 1985 roku pod tą samą nazwą co poprzedni. Redaktor wydania – Zbigniew Jurczak, grafika – Józef Ogiegło. Wydanie podzielone na części „Historia”, „Wspomnienia”, „Literatura”, „Eseje literackie”, „Plastyka”, „Kultura i sztuka”. Autorzy artykułów: Zbigniew Bieniarz, Adolf Nowaczyński, Gustaw Studnicki, Rafał Tatka, Zbigniew Jurczak. Autorzy grafik: Marek Brzeźniak, Józef Ogiegło, Tadeusz Kurnik, Krystyna Sowińska i Franciszek Suknarowski. Objętość stron – 118, nakład 1500 egzemplarzy, format ok. 21x23 cm. Po raz ostatni z tej serii „Nadskawie” ukazało się w 1989 roku o numerze 7\8 (wydanie podwójne). Redaktorem wydania był Zbigniew Jurczak a opracował graficznie Józef Ogiegło.

Można było w nim przeczytać artykuły: „Władze Gminy Wadowice” Marka Drozda, „Początki gminy żydowskiej” Dawida Jakubowicza, „Początki osady Wadowice” Zbigniewa Jurczaka, „Tygodnik Wiejski” Andrzeja Busia, „Na spoczynek” Henryka Koppela, „Sportowe tradycje Wadowic” Bronisława Czapika. W rozdziale „Literatura” ukazały się „CK Gimnazjum w Zmorach”

Gustawa Studnickiego, wiersze Adama Ryszarda Fajfera oraz zdjęcia z uroczystości obchodów „Roku Zegadłowiczowskiego”. W rozdziale „Plastyka” są artykuły: „Jubileusz artysty” Zbigniewa Jurczaka, a także zdjęcia, szkice, rysunki ołówkiem i tuszem takich autorów jak: Franciszka Suknarowskiego, Karola Pustelnika, Marka Brzeźniaka oraz Jacka Krupnika. W kolejnym rozdziale „Wadowiczanie” są artykuły: Doktor Józef Sołtysik” Gustawa Studnickiego, „Wiata” Zbigniewa Raucha, „Ucieczka” Stanisława Nowakowskiego, „Dzieciństwo” Romana A. Gajczaka, „Świąteczne zwyczaje” Andrzeja Busia, „Szkolne koła TMZW” Józefa Łasaka. W ostatnim rozdziale znajduje się „Kronika”. Nakład 1500 egzemplarzy, format ok. 24x16, objętość stron 110.

Czasopisma (zeszyty) ukazywały się ponad 8 lat, publikowano w nich przede wszystkim artykuły dotyczące Ziemi Wadowickiej i jej okolic również w aspekcie historycznym oraz ukazywano sylwetki wybitnych ludzi związanych z regionem. Na łamach tego pisma mogli również promować swoją działalność lokalni „artyści” oraz literaci. Miały te wydawnictwa służyć kulturze umysłowej i artystycznej. W maju 1987 roku ukazał się pierwszy z pięciu kwartalników zatytułowany „Rozmaitości Wadowickie. Biuletyn Informacyjny Rady Dyrektorów”. Czasopismo to było skierowane m.in. do załóg największych zakładów produkcyjnych w Wadowicach. Pomysł kolejnego wydawnictwa zrodził się parę miesięcy wcześniej za sprawą Wadowickiej Oficyny Wydawniczej, TMZW oraz Rady Dyrektorów-największych zakładów przemysłowych.

Celem kwartalnika było dostarczanie informacji na temat rozwoju ekonomicznego i gospodarczego miasta i okolic. Czasopismo to ukazywało się od pierwszego do ostatniego wydania w formacie A4 od nakładu 150 egz. do 200 egz. licząc od 21 do 38 stron. Ostatni biuletyn „Rozmaitości Wadowickie” ukazał się w marcu 1988 roku.

3.2 Wydawnictwa książkowe.

TMZW oprócz czasopism, kwartalników wydawało także druki zwarte, nawiązujące do historii Ziemi Wadowickiej oraz ludzi z nią związanych. Pierwszą taką pozycją była wydana w 1983 roku „Opowieść o Wadowicach” pod autorstwem Jerzego Romana Jaglarza, Adama Grodnickiego i Jana Fidzińskiego a redakcją Jana Dworaczka, wydało Beskidzkie Towarzystwo Społeczno – Kulturalne w Bielsku-Białej. Nakład ponad 20 tys. ilość stron 94, format 20x11 cm. Publikacja zawiera najważniejsze wydarzenia z 650 letniej historii miasta. Rozdział VI jest poświęcony Karolowi Wojtyłe jako humaniście, poecie i papieżowi. W tymże roku ukazuje się kolejna pozycja pod patronatem TMZW autorstwa Rafała Tatki pod tytułem „70 lat harcerstwa w Wadowicach”. Nakład 1000 egz., format ok. 17x11cm, objętość stron 27. W 1986 roku pod autorstwem Zbigniewa Bieniarza a redakcją Zbigniewa Jurczaka wydano wspomnienie młodości Karola Wojtyły pod tytułem „Kochana stara buda”. Jest to próba ukazania lat młodzieńczych najwybitniejszego z wadowiczian. Książka jest bogato ilustrowana zdjęciami z okresu międzywojennego Wadowic. Format publikacji 24x16 cm, nakład 8000 egz., zawiera 93 strony. Kolejną pozycję, która ukazała się w 1987 roku zatytułowano „Wadowickie ślady historii”. Autorem wydania jest Zbigniew Jurczak. Nakład 10 tys. egz., format 17x12 cm o objętości stron 62. Autor ukazuje w publikacji miejsca szczególnie interesujące dla osób chcących prześledzić historię tego miasta.

Jedną z ostatnich publikacji Towarzystwa bezpośrednio nie związanych z miastem jest wydanie autorstwa Teofila Bojesa pt. „Wieś i parafie Woźniki 1239-1989”, pod redakcją Andrzeja Busia, opracowanie graficzne – Józef Ogiegło. Format 24x17 cm, objętość stron 108, nakład 1100 egz., rok wydania 1989. Debiut książkowy Mieczysława Kozioła pt. „Słoneczko”, pod redakcją

Zbigniewa Jurczaka, w opracowaniu graficznym Marka Brzeźniaka ukazuje się w nakładzie 1000 egz., format 15x11 cm, o objętości 32 stron. Pod autorstwem Gustawa Studnickiego w 1991 roku ukazuje się publikacja pt. „Pierwsza wśród równych. Dzieje Gimnazjum i Liceum w Wadowicach”. Redaguje Zbigniew Jurczak (abs. 1965 r.). Opracowanie graficzne Marek Bednarczyk (abs. 1976 r.), zdjęcia wykonali: Janusz Świtalski (abs. 1966 r.), Kazimierz Koczur (abs. 1959 r.), Janusz Studnicki (abs. 1983 r.), wykorzystano również ze zbiorów TMZW oraz prywatnych. Książka składa się z trzynastu rozdziałów. Zbiera w całość 120 lat dziejów Gimnazjum i Liceum, przypomina sylwetki ludzi, którzy jego historii tworzyli. Ukazała się w nakładzie 500 egz., zawiera 414 stron o formacie 24x17 cm. Wydana w 1992 roku przez Gustawa Studnickiego książka pt. „Wadowickie karty z przeszłości” była ostatnią pozycją wydawniczą TMZW. Nakład ukazał się w 1100 egz. Format 20x14 cm. Liczba stron 80.

Wadowicka Oficyna Wydawnicza TMZW w latach swojej działalności tj. między rokiem 1980 a 1992 opublikowała 27 pozycji książkowych. Wśród nich znalazły się trzy serie wydawnicze: „Biblioteka Beskidników”, „Biblioteka Nadskawia”, „Biblioteka Nadskawia-Miniatury”, oraz 10 druków samoistnych. Ponadto wydano czasopismo „Nadskawie. Wadowickie zeszyty kulturalne”, „Rozmaitości Wadowickie”. Biorąc pod uwagę wielkość ośrodka jest to sukces godny uwagi.

Wszystkie druki zwarte były kolejno numerowane, warto jednak zauważyć, iż podczas tworzenia rocznych planów wydawniczych często „rezerwowano” numer dla pozycji książkowej, która później na skutek różnych przyczyn np. brak zgody cenzora, nie zostały wydane. Toteż w obrębie kolejnych numeracji brak pozycji 7,14 oraz 20, a powtarza się publikacja nr 15

4. Działalność archiwalno – muzealna.

Sekcja Historyczno – Archiwalna została utworzona w grudniu 1977 roku. Zapoczątkowała ona zbiór dokumentów archiwalnych, dotyczących miasta i regionu. Zadania te wynikały ze statutu zalegalizowanego w 1981 roku. Skład oraz zadania sekcji ustala Zarząd Towarzystwa w zależności od potrzeb.³⁹ Sekcja ta gromadziła i opracowywała a przede wszystkim docierała do niedostępnych jeszcze archwalii, fotografii, pamiątek, albumów i luźnych notatek związanych z historią miasta aż do czasów współczesnych. Zbiory te po opracowaniu i skatalogowaniu były udostępniane wszystkim, którzy pragnęli zapoznać się ze zgromadzonymi archiwaliami historycznymi w celu wykorzystania ich w pracach publicystycznych i naukowych.⁴⁰ Zbiory te były również udostępniane dla szerszej publiczności przy większych imprezach organizowanych przez Towarzystwo jako wystawy towarzyszące, a także ciekawsze zbiory zgromadzone przez Sekcję udostępniane były członkom Towarzystwa w przerwach obrad Walnego Zjazdu. Członkowie Sekcji Historycznej odbywali 24 spotkania głównie z młodzieżą, poszerzając ich wiedzę o mieście i regionie.⁴¹

4.1 Dokumentacja zabytków regionu;

Znaczącą działalność prowadziło Towarzystwo w zakresie dokumentacji, restaurowania i ochrony dziedzictwa kulturalnego Ziemi Wadowickiej. Na zlecenie Komitetu Założycielskiego, w którego skład weszli

³⁹ Statut TMZW. Wadowice 1981 r. str. 2

⁴⁰ Zbiory TMZW. Analiza działalności Sekcji Historyczno – Archiwalnej w latach 1977 – 1980.

⁴¹ „Nadskawie” Almanach Kulturalny WOW TMZW, Wadowice 1985/86 rok, str. 91

Zbigniew Jurczak, Adam Zegadłowicz, Andrzej Nowakowski, Michał Cielebon, Adam Grzednicki, Franciszek Suknarowski i inni, opracowano całościowo bibliografię dotyczącą regionu od XIV do XX wieku.⁴²

Zespół Ochrony Zabytków sporządził inwentaryzację Cmentarza Żydowskiego, założonego w 1882 roku a znajdującego się przy ulicy Wojska Polskiego w Wadowicach. Napisy na pomnikach odczytywał wadowiczanin Oskar Nesserloth. W celu realizacji tych zamierzeń nieodzowne było nawiązanie kontaktu z Kongregacją Wyznania Mojżeszowego w Krakowie oraz wymiany listownej z Kołem Wadowickich Imigrantów w Izraelu.⁴³ Opracowano również dokumentację dotyczącą getta, utworzonego przez hitlerowców w czerwcu 1942 roku w prostokacie ulic: Piaskowa, Kręta, Mydlarska i Głęboka, z którego wywieziono na śmierć około 2000 Żydów. Zebrano i opracowano dokumentację zabytków i historii obiektów znajdujących się na wadowickim cmentarzu parafialnym przy ulicy Zegadłowicza, założonego w 1820 r. na 28,795 m² powierzchni. Jako ostatni z cmentarzy został opracowany Cmentarz Wojskowy, założony ok. 1849 r. przez szpital wojskowy 56 pp w czasie epidemii tyfusu i cholery. Na eksponowanym miejscu jest tam obelisk ku czci wadowiczanina p. por. Tadeusza Sadowskiego, pseudonim TOMO, bohatera narodowego Jugosławii.

W centralnym miejscu stoi pomnik, symbol pamięci żołnierzom i partyzantom z lat 1939 – 1945, zrealizowany przez TMZW według projektu Józefa Ogiegły. Prace wykonano w czynie społecznym przy udziale załóg: Zakładu Maszyn Budowlanych „Bumar - Łabędy”, Fabryki Elementów Obrabiarkowych „Ponar”, Zakładu Energetycznego, Przedsiębiorstwa

⁴² Teczka, Zbiory TMZW. Sprawozdanie Walnego Zjazdu TMZW za 1984 rok.

⁴³ Teczka. Sprawozdanie Zarządu z działalności TMZW w 1985 roku.

Budownictwa Rolniczego i młodzieży Zespołu Szkół Zawodowych.⁴⁴ W zakresie opieki nad zabytkami dokonano inwentaryzacji zabytków ruchomych i kościoła w Wadowicach (zbudowanego w 1335 roku a należącego do parafii Woźniki) oraz architektury gminy Mucharz, Tomice i Brzeźnica. W dniu 15.IV.1988 roku odsłonięto wykonaną przez Andrzeja Brańkę tablicę pamięci Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.⁴⁵ Towarzystwo opracowało dla Biura Projektów w Krakowie historię terenów przyszłego osiedla mieszkaniowego na Czumie. Opracowano wykaz i plan sytuacyjny wszystkich obiektów zabytkowych w Wadowicach z odtworzeniem ich historii. Inwentaryzacją objęto około 300 obiektów zabytkowych związanych z historią Ziemi Wadowickiej i miasta Wadowic.⁴⁶ Sporządzono również całościowe opracowanie wsi: Wieprza, Woźnik i Ryczowa⁴⁷ oraz Kleczy Dolnej.⁴⁸

4.2 Organizacja muzeum Wadowic (lata 1982 – 1988);

Praca przy adaptacji budynku klasycystycznego przy ulicy Kościelnej 4 na potrzeby Muzeum Wadowic oraz siedziby Towarzystw rozpoczęły się po okresie przygotowawczym w 1984 roku.⁴⁹

Prezydium Zarządu Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej powołało do życia Zespół Ekspertów dla tworzonego staraniem Towarzystwa, Muzeum miasta Wadowic. W skład Zespołu Ekspertów weszli m in. członkowie Towarzystwa: mgr Alicja Paduchowa- kierownik Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu oddział w Stryszowie, mgr Karol Gruszczyk–

⁴⁴ Tamże. Sprawozdanie Zarządu z działalności TMZW w 1985 roku.

⁴⁵ Tamże. Sprawozdanie Zarządu TMZW za okres 1987 – 1988.

⁴⁶ Wadowickie ślady historii, pod redakcją Zbigniewa Jurczaka TMZW, Wadowice 1987 r.

⁴⁷ Zbiory TMZW. Protokół z zebrania Zarządu ZMZW z dnia 22.IV.1986 r.

⁴⁸ Teczka TMZW. Sprawozdanie Zarządu TMZW z działalności za okres 16.IV.1988 – 30.IX.1989 r.

⁴⁹ Zbiory archiwalne TMZW. Teczka Muzeum Remont.

Konserwator Wojewódzki, mgr Eugeniusz Paduch – kierownik Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu oddział w Suchej Beskidzkiej.⁵⁰ Duże zorganizowanie przy pracach adaptacyjnych budynku wykazała młodzież szkolna. Są to uczniowie Zasadniczej Szkoły Rolniczej w Radocy oraz z Zasadniczej Szkoły Budowlanej w Wadowicach oraz członkowie Józef Łasak, Janusz Sobala, Jan Bąk i Piotr Losek.⁵¹ Komisja założycielska Zarządu TMZW pod przewodnictwem wiceprezesa Zbigniewa Jurczaka zbiera dokumenty i pamiątki historyczne a także środki finansowe. Dotację na sfinansowanie tego przedsięwzięcia przekazał Urząd Miasta i Gminy w Wadowicach oraz Wojewódzki Konserwator Zabytków w Bielsku-Białej.⁵² W latach 1987 – 1988 pomoc finansową świadczyły również zakłady pracy, które tym samym wspierały inicjatywy TMZW w organizowaniu Muzeum na ogólną kwotę 120 tys. zł.⁵³ Po zakończeniu adaptacji piwnic budynku przy ulicy Kościelnej 4, otwarto tam Galerię Sztuki Współczesnej. Na parterze rozpoczął działalność Dział Zbiorów Specjalnych Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy, który gromadzi, opracowuje i udostępnia archiwalia i regionalia. Muzeum miasta zainaugurowało swą działalność ekspozycją z okazji „120 lat Gimnazjum i Liceum” (czerwiec–październik 1986 r.).

Wystawa przygotowana została przez Zbigniewa Jurczaka.⁵⁴ Zasadnicze działania Towarzystwa w latach 1988-1989 skupiały się na dalszym remoncie budynku przewidzianego pod muzeum, przy pomocy władz miasta i województwa oraz osób prywatnych społecznie zaangażowanych. W dniu 31.01.1989 roku, Zarząd Towarzystwa powołał komisję, w sprawie

⁵⁰ Nadskawie. Bielska Oficyna Wydawnicza TMZW 1984 rok, str. 87

⁵¹ Teczka arch. TMZW Muzeum Remont.

⁵² Tamże. Muzeum Remont. Umowa w sprawie dofinansowania Bielsko-Biała 03.XII.1987 r.

⁵³ Zbiory TMZW. Sprawozdanie Zarządu z działalności za okres 1987 - 1988

⁵⁴ Nadskawie 85/6 Wadowicka Oficyna Wydawnicza, Wadowice 1986 r., str. 92

poszerzenia zakresu robót remontowych budynku TMZW przy ul Kościelnej 4. Komisja pracowała w składzie: mgr inż. arch. Piotr Kubańda, mgr inż. arch. Janusz Sabała, mgr Zbigniew Jurczak, Alojzy Chmiel, Jan Bąk i Franciszek Wandziara. Komisja stwierdziła potrzebę poszerzenia zakresu prac nie objętych wcześniejszym kosztorysem o kolejne 27 pozycji (w tym 2 pozycje specjalnego wykonawstwa).⁵⁵ Uchwałą nr XI/62 /90 Rady Narodowej Miasta i Gminy z dnia 28.II.1990 r. utworzono Muzeum Historyczne Ziemi Wadowickiej, które zostało zatwierdzone statutem.⁵⁶ Zawiera on V rozdziałów określających siedzibę, cele, zadania, zakres obowiązków pracowniczych oraz sposób odwoływania i powoływania kierownika tejże placówki oraz sposób likwidacji muzeum.⁵⁷ Rada Miejska w Wadowicach w dniu 29.12.1993 roku, uchwałą Nr XXXVII/281/93 nadaje nowy statut „Muzeum Ziemi Wadowickiej”, które ma funkcjonować w strukturze Wadowickiego Centrum Kultury.⁵⁸

4.3 Przywrócenie muzeum E. Zegadłowicza (lata 1994 – 1998);

Tak się złożyło, że na terenie Ziemi Wadowickiej nie było rodowej arystokracji. Nikt z możliwych, tradycyjnych mecenasów sztuki nie zostawił dla późniejszych pokoleń zbiorów, które mogłyby ukazywać świetność wadowickiej wspólnej i rodzimej artystycznej tradycji.

Mimo, że Ziemia Wadowicka wydała na przestrzeni dziejów wiele wybitnych indywidualności, nie było wśród nich kolekcjonera. Dopiero z końcem okresu Młodej Polski a szczególnie w 20 –leciu międzywojennym pustkę tę wypełnił Emil Zegadłowicz. Pisarz, historyk sztuki, kolekcjoner. Poeta był zamiłowanym znawcą sztuki, estetą, z upodobaniem zbierał rzeczy piękne. Wielu znakomitych artystów na trwałe wpisanych do historii polskiej sztuki,

⁵⁵ Muzeum Remont op. cit

⁵⁶ Zbiory TMZW. Sprawozdanie z działalności za rok 1992.

⁵⁷ Teczka TMZW, Status Muzeum Historycznego Ziemi Wadowickiej, Wadowice 28.II.1990 r.

⁵⁸ Archiwum TMZW, Uchwała nr XXXVII/281/93 z dnia 28.11.1993 r.

było jego przyjaciółmi a często również współpracownikami, ilustratorami jego książek. Namiętne zbieractwo dzieł sztuki, to drugi obok twórczości literackiej nurt działalności Emila Zegadłowicza. Pasja ta towarzyszyła mu przez całe życie i pochłaniała jego wszystkie dochody. W konsekwencji zgromadził w Gorzeniu Górnym bogatą kolekcję malarstwa, grafiki, rzeźby, sztuki ludowej, rzemiosła artystycznego a także bardzo cenną, bogatą w starodruki z początków polskiego piśmiennictwa bibliotekę. Niestety część zbiorów w 1941 roku, wywieźli z Gorzenia hitlerowcy. Łupem padła biblioteka, największy przed wojną zbiór rzeźby ludowej oraz kolekcja grafiki francuskiej. Zagrabionych zbiorów nie udało się odzyskać. Na szczęście rodzina poety uratowała z narażeniem życia bogate zbiory malarstwa artystów polskich. To one stały się załącznikiem założonego w 1946 roku Muzeum Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym.

W okresie swego istnienia Muzeum przeżywało liczne trudności i borykało się z wieloma kłopotami finansowymi a nade wszystko z brakiem zainteresowania ze strony władz gminnych. Mimo wspomnianych trudności a nawet pewnych szykan, ze strony ówczesnych władz, muzeum stale się rozrastało, pomnażano ilość sal ekspozycyjnych. Początkowo we wstępnym okresie lat 40-tych i 50-tych, liczyło ono trzy sale wystawowe. Z czasem obejmowało już sześć pomieszczeń, by w latach 80-tych osiągnąć dziewięć pokoi, wypełnionych zbiorami malarstwa, grafiki i świetnych okazów oraz stylowych mebli.

W 1976 roku placówka w Gorzeniu Górnym została przejęta przez Muzeum Okręgowe w Bielsku – Białej. W tym czasie ze swoją bogatą ekspozycją artystyczną było największym muzeum biograficznym w Polsce. Nie ograniczało się do charakterystyki jednej „tytułowej” postaci. Ukazywało ono epokę jaką w literaturze było 20-lecie międzywojenne. Przez pełne 34 lata po zakończeniu wojny placówka ta funkcjonowała i wiele osób mogło dzięki

ekspozycji Muzeum zetknąć się bliżej ze sztuką. Przed zamknięciem placówki w 1980 roku, ekspozycja mieściła się w 9 pomieszczeniach. Budynek wymagał kapitalnego remontu (cały parter był zawilgocony). Całe zbiory zostały na okres prac przeniesione do Muzeum Okręgowego w Bielsku – Białej. W latach 70-tych w działalności Muzeum dużą rolę odegrały też dwie organizacje społeczne: PTTK Oddział Ziemia Wadowicka i Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej. PTTK szeroko sponsorowało działalność Muzeum. To dzięki tej organizacji udało się dołączyć trzy dalsze, do istniejących już pokoi ekspozycyjnych. TMZW pomagało organizacyjnie i merytorycznie przy wszystkich uroczystościach i imprezach popularyzatorskich jakie odbywały się w Muzeum. Zimą 1983 roku przystąpiono do remontu składników budowlanych i jednoczesnej konserwacji zbiorów. Kryzys gospodarczy panujący w tym okresie w Polsce nie ułatwiał żadnych prac w tym również remontowych, których nie było końca.

W 1994 roku utworzona zostaje przez rodzinę poety Fundacja „Czartak”. Zarząd TMZW jako kontynuację własnych zadań statusowych postanowił wspomóc działalność powstałej Fundacji. Jednym z głównych celów statusowych Fundacji, której inicjatywę ze strony Towarzystwa przejął jej prezes Franciszek Suknarowski jest: utrwalanie i popularyzacja tradycji, kultury i literatury polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem okresu 20-lecia międzywojennego i regionu Beskidu Małego.

W 1994 roku zostały przeniesione do Wadowic z magazynów Muzeum w Bielsku-Białej zbiory tam zdeponowane w 1980 roku przy pomocy młodzieży, głównie z Zespołu Szkół Mechanicznych z Gorzenia i PTTK z Wadowic.⁵⁹ Prace adaptacyjne pomieszczeń w muzeum trwały do późnej wiosny 1995 roku. Przywrócono pięć sal wystawowych Muzeum Emila

⁵⁹ Zbiór archiwalny. Sprawozdanie Zarządu TMZW za rok 1994.

Zegadłowicza. Pomimo licznych trudności i braku zaangażowania się władz gminnych w przywrócenie Muzeum, Towarzystwu oraz Fundacji udało się w 107 rocznicę urodzin pisarza otworzyć oficjalną ekspozycję (18.VII.1995 r.). Uroczystość udostępnienia zbiorów miała podniosły charakter. Oprócz oficjalnych gości udział w niej wzięli m.in. prof. Włodzimierz Wójcik z Uniwersytetu Śląskiego, prof. Tadeusz Bujnicki z Uniwersytetu Jagiellońskiego.⁶⁰ Przywrócenie Muzeum Zegadłowicza było jednym z ostatnich dużych zamierzeń Towarzystwa w zakresie ochrony zabytków zakończone znacznym sukcesem.

Rozdział IV

Formy pracy z młodzieżą.

1. Formy artystyczne.

Główne formy artystyczne prowadzone z młodzieżą przez członków Towarzystwa są skierowane na pobudzenie u nich zapału twórczego

⁶⁰ Tamże. Str. 3

w dziedzinie plastyki i malarstwa a późniejszym okresie działalności również z zakresu literatury i poezji. Dzięki członkom wywodzącym się z KPT „Beskidnicy” a także życzliwości Klubu „Garsoniera” przy Spółdzielni Mieszkaniowej w Wadowicach skoncentrowana była w tzw. kółkach plastycznych w tychże lokalach w początkowym okresie prowadzonej przez Zbigniewa Jurczaka a później pod przewodnictwem uznanego artysty rzeźbiarza Franciszka Suknarowskiego. Artyści pracujący z młodzieżą wychodzili z założenia, żeby odbierać sztukę nie trzeba mieć wcześniejszego, specjalistycznego przygotowania, ale umieć ją odczuwać, posiadać wrażliwość, a nadto tworzyć samemu. Zwracali głównie uwagę na to aby „dzieło” było komunikatywne, optują za autentycznym kontaktem młodzieży z żywą sztuką w miejscu tradycyjnego nauczania plastyki w szkole. Jej poziom winno się stopniować adekwatnie do poziomu wiedzy, a także środowiska zamieszkania i podawać sztukę najbliższą z sąsiedztwa i otoczenia. Wreszcie, aby wywołać w nich nawyk obcowania ze sztuką poprzez uczestnictwo z twórcami oraz odwiedzania muzeów i galerii.

Do dziś koło plastyczne jest prowadzone w obiektach Domu Kultury w Wadowicach. Młodzież o uzdolnieniach plastycznych i nie tylko mogła poprzez swoje uczestnictwo w spotkaniach warsztatowych rozwijać i pogłębiać swe zainteresowania w dziedzinie szeroko rozumianej plastyki i rzeźby.

Młodzi adepci sztuki mogą pod czujnym okiem opiekunów eksperymentować, nabierać ogłady oraz korzystać z rad i wskazówek uznanych artystów. Najlepsze prace młodych „plastyków” przy różnych okazjach okolicznościowych i jako wystawy towarzyszące były udostępnione szerszej

publiczności jak również na wystawach organizowanych w samym Klubie „Garsoniera” oraz w Wadowickim Domu Kultury.

Inna nie mniej ciekawą formą pracy z młodzieżą a prowadzoną z kolei przez członków Towarzystwa wywodzących się z grupy literackiej „Nadskawie” były formy spotkań literackich oraz konkursów literackich prowadzone z różnym nasileniem w latach 1983-1988. W lipcu 1988 roku minęło 100 lat od urodzin E. Zegadłowicza. Z tej okazji ogłoszono Rok Zegadłowiczowski. Z inicjatywy Związku Literatów Polskich w Katowicach oraz Towarzystwa w dniach 7-8 września odbyły się w Katowicach, Sosnowcu i Wadowicach uroczystości jubileuszowe przy udziale młodzieży szkół średnich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Radoczy oraz młodzieżą skupioną w kółku literackim, z którą spotkali się literaci przybyli na zaproszenie Towarzystwa. W Wadowickim Domu Kultury odbył się Ogólnopolski Wieczór Poetycki, w którym udział wzięli m.in. Jan Bolesław Ożóg, Tadeusz Urgacz, Wit Jaworski, Adam Fajfer, Tadeusz Kijanka i Mirosław Bochenek.¹

Świat artystyczny ulega wciąż nieustannym przemianom, wartościowaniom, od chwili narodzin do naszych czasów. Wszelka ocena dzieła sztuki jest niedoskonała. Do niedawna stereotypem profesjonalizmu było ukończenie uczelni artystycznej, a potem w konsekwencji członkostwo w związku artystów. Czy były one gwarantami wysokiego poziomu artystycznego? Odpowiedź mogłaby być nie jasna, zależna od tego kto by ją formułował.

Pytanie to nasuwa jednak inne spostrzeżenie. Skoro sztuka „oficjalna”, tj. uznana przez władze uczelni, Ministerstwo Kultury i Sztuki nie zawsze jest najwyższej wartości, to czy sztuka spoza wielkich centr kultury musi być utożsamiana z niskim poziomem? Sztuka od tysiącleci przejawia swoistego

¹ Nadskawie, Almanach kulturalny, Wadowice 1989 rok, str. 108-9

rodzaju regionalizm, zawsze jest wyrazem odrębności etnicznych, kulturalnych. Nawet dziś, gdy świat skurczył się do rozmiarów „kosmicznej wioski”, istnieją pewne cechy, pozwalające odróżnić kręgi kulturowe, w których powstawały różne dzieła. W miejscach pozbawionych szczególnych tradycji kulturowych dynamizm jednostek może spowodować wytworzenie środowiska artystycznego i kręgu odbiorów twórczości. Przykład działalności Towarzystwa jest potwierdzeniem ważnej roli jaką odgrywa sztuka w małych miastach.

2. Działalność edukacyjna.

2.1 Spotkania w szkołach.

Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej w stosunku do młodzieży szkolnej wychodziło z różnymi formami działalności, do których należy zaliczyć tzw. spotkania z uczniami w szkołach podstawowych i średnich na terenie Ziemi Wadowickiej. Podczas takich spotkań organizowanych przez Towarzystwo, uczniowie szkół mogli zetknąć się z twórcami kultury. W spotkaniach tych artyści w sposób niekonwencjonalny zapoznawali uczniów szkół z problematyką dotyczącą regionu i jego historii a także propagowali tematy z zakresu literatury, malarstwa, plastyki i rzeźby. Staraniem TMZW członkowie Grupy Literackiej „Nadskawie” spotykali się z młodzieżą na tzw. „Biesiadach Literackich”, w których uczestniczyli także krytycy literatury.²

Grupa Literacka odbyła pięć spotkań z młodzieżą oraz siedem spotkań autorskich w szkołach w których m.in. wzięli udział: Leszek Żulinski i Jan Kajtoch. Tematem spotkania była twórczość polskich, wybitnych, uznanych

² Pismo regionalne Nadskawie, Almanach kultury TMZW, Wadowice 1986/6, str. 90

pisarzy.³ Przypadająca w 1987 roku 50-ta rocznica śmierci znakomitego, ludowego rzeźbiarza, związanego z Emilem Zegadłowiczem, Jędrzeja Wowry z Gorzenia Górnego, zaznaczona została w świadomości Wadowiczian wystawą pt. Tradycje rzeźbiarskie Nadskawia. Rocznicą ta była okazją do wielu spotkań z młodzieżą w szkołach przez twórców w tej dziedzinie sztuki a wywodzących się z KPT Beskidnicy. Na bazie wcześniejszych spotkań z młodzieżą w czerwcu 1988 roku Towarzystwo w Galerii Sztuki Współczesnej zorganizowało spotkanie z literatami, poetami, któremu towarzyszyło otwarcie wystawy poświęconej malarstwu. W tym samym okresie Członkowie Sekcji Historycznej TMZW odbyli 24 spotkania z młodzieżą, poszerzając ich wiedzę o mieście i regionie oraz zapoznając uczestników z najciekawszymi zabytkami Ziemi Wadowickiej.

Od momentu powstania TMZW podejmowano systematycznie wysiłki by stawało się ono terenem wszechstronnego działania młodzieży, zwłaszcza działania zespołowego. Towarzystwo w miarę potrzeby zaspokajało ich różnorodne potrzeby i zainteresowania poprzez organizację różnych imprez, wystaw, kół zainteresowań, wycieczek i rajdów szlakami historii regionu. Inicjatorem i organizatorem pracy z młodzieżą były przede wszystkim szkolne koła TMZW pod przewodnictwem ich opiekunów. Rezultatem tej działalności było funkcjonowanie na terenie szkoły, wsi, gminy, wielu ciekawych przedsięwzięć nie wymagających dużych nakładów finansowych (turnieje, konkursy, wystawy). Najaktywniejszym okresem w działalności Towarzystwa z młodzieżą były lata 1980-95.

Na podstawie dokumentów, kronik i lokalnej prasy można wskazać więcej interesujących osiągnięć. Wymienione fazy działalności pozwalały na wzmocnienie więzi środowiska młodzieży z Towarzystwem. Przyczynił się

³ Tamże, str. 91

one także do rozwoju zdolności i zainteresowań młodzieży szkolnej, a nierzadko ukrytych talentów.

2.2 *Lekcje muzealne.*

Zarząd Fundacji „Czartak”, który składał się z członków Zarządu Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej a utworzony w 1994 roku przez rodzinę poety, wystąpił do dyrektorów szkół podstawowych, zawodowych i średnich na terenie miasta Wadowic i okolicy z propozycją współpracy w zakresie realizacji lekcji muzealnych dla młodzieży w zabytkowych obiektach Muzeum Emila Zegadłowicza w Gorzeniu k /Wadowic. Członkowie Zarządu Fundacji wstępnie przygotowali 19 tematów lekcyjnych, które w zamierzeniach organizatorów mogły być, na indywidualne życzenie nauczycieli poszerzone lub też modyfikowane, po wcześniejszych uzgodnieniu. Fundacja zamierzała również w przyszłości stale dostosowywać tematy lekcji muzealnych do wymogów programowych szkół.⁴ Zajęcia muzealne prowadzone były w sali widowiskowo-odczytowej od września 1995 roku.⁵ Działalność popularyzacji kultury, literatury i tradycji oraz historii regionu w formie lekcji muzealnych wynika ze Statusu Fundacji i była pierwszym krokiem na drodze do szerokiego wykorzystania możliwości poznawczych i edukacyjnych jakie stwarzał potencjał ekspozycyjny Muzeum, poszerzony o zbiory TMZW.⁶

Zainteresowanie młodzieży i nauczycieli lekcjami muzealnymi była pretekstem dla Fundacji, aby ta nawiązywała do tradycji „Wieczorów gorzeńskich”. Inicjatywa utworzenia klubu dyskusyjnego spotkała się z żywym odzewem

⁴ Nad Skawą, Pismo regionalne Ziemi Wadowickiej Nr 4 (7,27) Wrzesień 1995 rok, str. 2

⁵ Archiwum TMZW. Protokół z posiedzenia Zarządu Fundacji Czartak z dnia 30.09.1995 rok, str. 2

⁶ Tamże, str. 1

w gronie ludzi dorosłych, zainteresowanych kulturą i sztuką. Pod koniec 1995 roku Fundacja podjęła uchwałę o utworzeniu „Klubowego centrum informacji o regionie”. W ogólnych zarysach uchwalono, że klub winien być: samodzielną jednostką finansową, działającą w łonie Fundacji Czartak o osobowości prawnej. Lekcje muzealne prowadzone przez Fundację były prowadzone do 1998 roku. Cieszyły się one wśród młodzieży szkolnej dużą popularnością. Zarząd Miejski w Wadowicach nie wspierał tej inicjatywy, a wręcz przyczynił się do jego upadku, a mianowicie zasugerował dyrektorom szkół zależnym administracyjnie od Samorządu, czy działalność Fundacji nie godzi w tzw. wartości chrześcijańskie. W wielu szkołach Rady Pedagogiczne zastanawiały się, czy też chodzić czy nie chodzić na lekcje muzealne i do muzeum w Gorzeniu. Fakt ten byłby śmieszny gdyby nie był prawdziwym. Nauczyciele na szczęście wykazali w tej kwestii wiele rozsądku.

3. Szkolne Koła TMZW (lata 1984 – 1989).

Jednym z aspektów wychowawczej działalności szkół jest budzenie zainteresowania problemami regionu, najbliższego środowiska, zarówno w zakresie przeszłości i kulturowych tradycji, jak też współczesnego rozwoju. Stawianie tych problemów z równoczesnym propagowaniem form aktywnego uczestnictwa w ich rozwiązywaniu, stanowi doskonałą postać kształtowania patriotycznych i obywatelskich postaw u młodzieży.⁷ Poważnym osiągnięciem w tym zakresie może poszczycić się Szkolne Koło Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej przy Zespole Szkół Rolniczych w Radocy.

Zostało założone w 1984 roku, w latach 90-tych liczyło ok. 100 członków. Opiekunem tego Koła do dziś jest mgr Józef Łaska przy współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Tomicach. Organizowana jest tam

⁷ Nadszawie, zeszyt 7-8. Wadowice 1989, TMZW, str. 98

działalność w zakresie upowszechniania wiedzy o regionie, gromadzenie świadectw kultury materialnej i duchowej mieszkańców dorzecza Skawy. Jego członkowie organizują spotkania z twórcami, wycieczki i rajdy po Ziemi Wadowickiej, wystawy, konkursy, prace społeczne. Z młodzieżą spotkali się twórcy kultury, działacze polityczni, społeczni, pisarze i poeci: J. R. Jaglarz, A. R. Fajfer, A. Siemionow, Z. Wiśniewski, K. Koczur, Adam Zegadłowicz, Józef Posierbek, Stanisław Sporysz, Stanisław Wójtowicz, Arnold Kotra.⁸

W każdym roku szkolnym jest organizowanych 5-6 spotkań z młodzieżą. Dużym powodzeniem cieszą się wycieczki po Ziemi Wadowickiej. Młodzież zwiedza i zapoznaje się szczegółowo z zabytkami Wadowic, Zatora, Suchej Beskidzkiej, Kalwarii Zebrzydowskiej i Lanckorony. Wycieczki przynoszą uczestnikom duże korzyści tak pod względem dydaktycznym jak i wychowawczym a ich atrakcyjność sprawia, że młodzież wprost przepada za takim nieszablonowym sposobem nauki o własnym regionie.

Do kalendarza imprez szkolnych, organizowanych corocznie przez Szkolne Koło TMZW został wpisany rajd pieszy Szlakami Ziemi Wadowickiej o puchar Dyrektora Szkoły Rolniczej w Radoczy.⁹ Pierwszy odbył się w czerwcu 1986 roku. Drużyny rozpoczynały wędrówkę z takich miejsc jak: Zator, Spytkowice, Brzeźnica, Klecza Dolna i Górna, Czartak, Inwałd i Wieprz.¹⁰ Do organizacji rajdu pomoc okazuje Towarzystwo PTTK (mapy, apteczki, przewodniki itp.)

Szkolne Koła TMZW przygotowywały wystawy poświęcone twórczości Z. Wiśniewskiego „Zima” w twórczości artystów grupy „Beskidnicy”, „Ziemia Wadowicka w publikacjach”, „Młodzi plastycy naszej

⁸ Zbiory archiwalne, TMZW, Szkolne Koła TMZW

⁹ Nadskawie, 1985/6, str. 93

¹⁰ Tamże.

gminy”. Młodzież szkolnych Kół pomagała również przy organizacji znaczącej ekspozycji w Wadowicach, poświęconej Jędrzejowi Wawro w 50-tą rocznicę śmierci pod nazwą „Rzeźbiarskie tradycje Nadskawia” a także wystawy starej fotografii obrazującej życie wsi podbeskidzkiej od końca XIX wieku do połowy XX wieku.¹¹ W świetlicy szkoły rolniczej w Radoczy była wystawa około 200 zdjęć udostępnionych przez rodziny uczniów, które pogrupowane były w cykle tematyczne:

- „Mieszkańcy i ich rodziny”.
- „Los ojczyzny ich losem”.
- „Życie społeczne i kulturalne wsi”.

Niektóre zdjęcia, dokumenty i eksponaty z tej wystawy są wątkiem dla Izby Regionalnej, która ma mieścić się w pomieszczeniach zabytkowej części dworu Radoczy (obecnie internatu Zasadniczej Szkoły Rolniczej). Będzie to pierwsza w swym rodzaju na Ziemi Wadowickiej poświęcona wyłącznie historii i kulturze wsi.¹² Dzięki staraniom opiekunów Koła przy Liceum Ogólnokształcącym w Wadowicach, zostały nawiązane kontakty z młodzieżą francuską z Villeurbanne. W tej największej dzielnicy Lyonu, powstało dzięki temu Stowarzyszenie Przyjaciół Wadowic (Association des Amis de Wadowic). Dla uczniów z liceum, była to bardzo atrakcyjna możliwość poszerzenia szkolnego programu nauki języka francuskiego. Niestety ówczesny dyrektor szkoły nie wykazał zainteresowania możliwością stałej współpracy młodzieży liceum z zagranicą.

Chcąc ratować sytuację, całość organizacji wymiany przyjęło na siebie TMZW. Dzięki temu uczniowie Liceum gościli u siebie przez okres wakacji

¹¹ Kronika Działalności Szkolnego Koła w Radoczy.

¹² Nadskawie, op. cit., str. 99

rówieśników z Francji a w dniach 18.07.-07.08 1986 roku 18-to osobowa grupa licealistów przebywała w Lyonie.¹³

Kolejną imprezą organizowaną corocznie przez Szkolne Koła są konkursy wiedzy o Ziemi Wadowickiej. Pierwszy taki konkurs (finał) odbył się 11.06 1985 roku w Radoczy.¹⁴ Do współzawodnictwa stanęły drużyny szkolne Wadowic: Liceum Ogólnokształcące, Zespół Szkół Mechanicznych, Hufca ZHP i Szkoły Rolniczej Radoczy. Komisji przewodniczył Rafał Tatka.

Tematem drugiego konkursu było „Życie i działalność wielkich synów Ziemi Wadowickiej”.¹⁵ Celem tego konkursu było przybliżenie młodzieży sylwetek wybitnych ludzi urodzonych i działających na terenie Ziemi Wadowickiej w przeszłości i obecnie, poznanie ich dorobku i wkładu w naukę, kulturę, gospodarkę, życie polityczne, obronność kraju a nawet rozwój cywilizacji światowej. Uczestnicy konkursu odpowiadali na pytania związane z dziejami życia, twórczości bądź działalności publicznej następujących osób: Karola Wojtyły, Marcina Wadowity, Emila Zegadłowicza, Rafała Kalinowskiego, Józefa Putka, Mieczysława Kotlarczyka. Finał odbył się 28.05.1986 roku ponownie w Radoczy. Startowały drużyny szkół średnich z Wadowic: Liceum Ogólnokształcące, Zespół Szkół Mechanicznych, Zespół Szkół Drzewnych z Kalwarii oraz drużyna z Radoczy. Tematem kolejnej edycji konkursu były: „Zabytki i muzea Ziemi Wadowickiej”. Celem konkursu było zainteresowanie młodzieży zabytkami Ziemi Wadowickiej, ich powiązaniem z historią regionu i kraju, walorami architektonicznymi i plastycznymi, sprawami ochrony zabytków oraz funkcjonowaniem placówek muzealnych, ich zbiorami i osiągnięciami w organizacji ekspozycji czasowych.

Finał odbył się na początku czerwca 1987 roku w Radoczy z udziałem 6 szkół z Wadowic: Liceum Ogólnokształcące, Zasadnicza Szkoła Zawodowa,

¹³ Nadskawie, Almanach Kultury TMZW Wadowice 1985/6, str. 90

¹⁴ Z.A. TMZW. Szkolne Koła TMZW.

¹⁵ Nadskawie, 85/6, str. 91

Zasadnicza Szkoła Budowlana, z Kalwarii Zasadnicza Szkoła Drewna, z Zatora Liceum Rolnicze i drużyny ZSR w Radoczy. Wypowiedzi oceniała Komisja pod przewodnictwem prezesa zarządu TMZW Franciszka Suknarowskiego. Turniejowi towarzyszyła wystawa pt. „Zabytki regionu w malarstwie, grafice, fotografii i publikacjach”. W 1988 roku tematem konkursu jest „Przyroda Nadskawia”¹⁶ Celem tego konkursu jest przybliżenie młodzieży zagadnień ochrony przyrody, problematyki ekologicznej dorzecza Skawy, zachęcanie do głębszego poznania stron rodzinnych oraz przeżywanie ich piękna.

Szkolne Koło Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej przy Liceum Ogólnokształcącym w Wadowicach jest również organizatorem I Konkursu Literackiego. Młodzież szkół średnich i podstawowych z Wadowic, Radoczy, Zatora i Kleczy Dolnej nadesłała 30 utworów. Przewodniczący jury Roman Jaglarz zaproponował utworzenie Młodzieżowego Klubu Literackiego. Każde szkolne Koło dokumentuje swoją pracę i osiągnięcia w Kronice, gdzie są zdjęcia i opisy organizacyjne imprez. Działalność TMZW była skupiona na współpracy z młodzieżą, organizowaniu wystaw, sesji, konferencji i plenerów przez Klub Pracy Twórczej „Beskidnicy”, którzy w 1999 roku obchodzili 30-lecie istnienia grupy. Na podstawie analizy działalności Szkolnych Kół TMZW, można stwierdzić, że utworzenie ich wzbogaciło działalność Towarzystwa nowymi formami pracy w odniesieniu do młodego pokolenia, uzupełniało je nowymi treściami wprowadzając w większym stopniu tematykę wiejską np. W Szkolnym Kole w Radoczy.

Niezwykle istotnym jest fakt oddolnego inicjowania działalności poznawczej, dokumentacyjnej i ochroniarskiej. Praca Szkolnego Koła TMZW jest szkołą samodzielnego myślenia i postępowania, szkołą samorządności.

¹⁶ Zbiory TMZW. Sprawozdanie z działalności Szkolnych Kół TMZW w latach 1985-88

W odróżnieniu od polskich inicjatyw w dziedzinie rozwijania regionalizmu w środowisku młodzieży. Problematyka regionalna podejmowana jest nie w szkolnych kołach przedmiotowych (np. historycznych), lecz inspiratorem działań jest sama młodzież, we własnej, samodzielnie kierowanej i dobrowolnie utworzonej organizacji. Koło Towarzystwa regionalnego ma tę przewagę nad szkolnym kółkiem przedmiotowym, że w codziennej pracy wychodzi poza obręb szkoły, uczestniczy w różnych akcjach na rzecz regionu i w znacznie większym stopniu i zakresie może stale korzystać i korzystać z pomocy fachowców w dziedzinie historii, może kontaktować się i współpracować z twórcami. W latach 1984-1994 Towarzystwo odnotowało największą ilość członków (296) skupionych w Kołach TMZW.¹⁷ Działały one przy szkołach:

- nr 1 przy Liceum Ogólnokształcącym w Wadowicach;
- nr 2 przy Zespole Szkół Budowlanych w Wadowicach;
- nr 3 przy Zespole Szkół Mechanicznych w Gorzeniu;
- nr 4 przy Zespole Szkół Gastronomicznych w Wadowicach;
- nr 5 przy Zespole Szkół Rolniczych w Radoczy;

a także przy Szkole Podstawowej nr 1 w Wadowicach oraz Szkole Podstawowej nr 1 w Świnnej Porębie.¹⁸

Rozdział V

Ocena dokonań Towarzystwa (lata 1971 – 2001).

1. Kulturotwórcza kontynuacja tradycji.

¹⁷ Zbiory TMZW. Sprawozdanie z działalności młodzieżowych kół TMZW, Wadowice 22.05.1994 r.

¹⁸ Tamże, str. 5

Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej jest organizacją w całym tego słowa znaczeniu społeczną. Zaangażowana nieprzerwanie w rozwój życia kulturalnego miasta Wadowic i jego okolic, popularyzacją wiedzy o dziejach, tradycjach kulturalnych i przyrodniczych tego regionu-Beskidu Małego. Niekwestionowane zasługi w aktywizacji wadowickiego środowiska artystycznego oraz reaktywowaniu tradycji „Czartaka” oraz propagowaniu twórczości swego tragicznie zmarłego przyjaciela-W.S Bałysa – należy przypisać F. Suknarowskiemu, seniorowi i filarowi artystów tego regionu. Kontynuując tradycje, lata siedemdziesiąte to głównie działalność artystyczna oparta o KPT „Beskidnicy”. Mocnymi atutami TMZW byli wtedy plastycy, literaci, poeci, teatr i kabaret.

Od połowy lat siedemdziesiątych Towarzystwo swe oparcie znajduje w Wadowickim Domu Kultury. Członkowie TMZW byli głównymi organizatorami powiatowych Dni Ziemi Wadowickiej a później Dni Wadowic. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych usiłowano podporządkować działania TMZW polityce, przed czym systematycznie się broniło. Lata osiemdziesiąte to głównie rozwój działalności Wydawniczej Towarzystwa. Kontynuacje pracy „Beskidników”, działalność grupy literackiej „Nadskawie”, a przede wszystkim praca nad stworzeniem przy ulicy Kościelnej 4 centrum kulturalnego dla wadowiczian i turystów. Dzięki życzliwości władz miasta, staraniom ówczesnego prezesa R. Tatki, otrzymano do dyspozycji wymarzony lokal. Towarzystwo opracowało plan adaptacyjny i całą swoją energię skupiło na tworzeniu bazy.

Wszystkie dochody z działalności szły na remont budynku, prężne organizacyjne koła młodzieżowe setki godzin przepracowały przy adaptacji piwnic na swój klub.

Staraniem wielu przyjaciół i sympatyków, a także młodzieży Zespołu Szkół Rolniczych w Radoczy, powstała placówka obok rodzinnego domu papieża, mająca dokumentować i prezentować przeszłość i współczesność kulturalnych dokonań wadowiczian. Utworzono w budynku muzeum, któremu nadano statut, w piwnicach adaptowanych na działalność istniała przez 6 lat Galeria Filialna Biura Wystaw Artystycznych, działało pierwsze po wojnie archiwum miejskie czyli Dział Zbiorów Specjalnych Biblioteki Publicznej i mały sklep – galeria.

Rozpoczęto starania o zagospodarowanie ogrodu na mały amfiteatr i galerię epitafiów. W tamtych latach powstały zamiejscowe koła Towarzystwa w Krakowie, Gdyni i Brzeźnicy. Towarzystwo liczyło około 300 członków i było wiodącą instytucją kulturalną Ziemi Wadowickiej. Wszystko to osiągnięto społeczną pracą. Przełom lat dziewięćdziesiątych nie zwiastował żadnych zagrożeń dla TMZW. Parę tygodni po Walnym Zjeździe odbytym w 1993 roku Towarzystwo otrzymało wypowiedzenie użytkowania budynku przy ulicy Kościelnej ze strony władz miasta. Z chwilą przejęcia budynku Towarzystwo zostało de facto pozbawione wszystkiego. Zabrano biuro, galerię, muzeum, sklep. Nie zwrócono poniesionych nakładów. Zezwolono jedynie na wynajmowanie ½ pomieszczenia wspólnie z PTTK. Szukając przyczyn takiego destrukcyjnego postępowania władz samorządowych z najlepszym niegdyś w skali kraju stowarzyszeniem regionalnym, zauważyć się je da w sferze politycznej. Towarzystwo, które tyle dla wadowickiej demokracji uczyniło, zostało niejako ofiarą przemian systemowych.

W obliczu braku perspektyw współpracy z władzami Wadowic, Zarząd Towarzystwa postanowił wspomóc działalność Fundacji „Czartak” założonej przez rodzinę Emila Zegadłowicza w celu ponownego otwarcia Muzeum Poety

w Gorzeniu Górnym jako kontynuację własnych zadań statutowych. Dlatego 7-osobowy Zarząd Fundacji składał się z członków Towarzystwa, aż 6-ciu z nich to członkowie Zarządu TMZW. W 1994 roku zaczęto czynić starania nad przywróceniem kolekcji do Gorzenia Górnego. Wiosną 1995 roku udostępniono 5 sal ekspozycyjnych, a od 1996 roku kolejne 2 sale. Przywrócenie Muzeum Emila Zegadłowicza to jedno ze znaczących dokonań Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej. Towarzystwo czyniąc siebie słuszenie spadkobiercą tradycji działających już od XIX wieku oraz miejscowych organizacji społeczno – kulturalnych godnie je reprezentuje i jest ich kontynuatorem do dzisiaj.

2. Społeczna świadomość regionalizmu.

Społeczny ruch Towarzystw Regionalnych mający swój rodowód w okresie międzywojennym, rozwinął się szczególnie w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Ruch ten posiada niezwykle bogaty dorobek na rzecz aktywizacji środowisk lokalnych pod względem kulturalnym i gospodarczym. Towarzystwa kulturalne stały się ważnym czynnikiem integracji lokalnych środowisk, szczególnie na ziemiach zachodnich i północnych. Dziś praktycznie wszystkie duże ośrodki miejskie i większość małych miasteczek posiadają własne Towarzystwa, których działalność ma charakter ponad lokalny i obejmuje swoim zasięgiem region, przyjmując najczęściej nazwę Towarzystwa Miłośników Ziemi. W naszym byłym województwie bielskim do najstarszych Towarzystw Społeczno – Kulturalnych zaliczane były m.in.: „Macierz Ziemi Cieszyńskiej”, Towarzystwo Miłośników Żywca, Towarzystwo Miłośników Bielska-Białej.

Towarzystwa te poprzez swoją działalność w zakresie badań historycznych i działalność literacką posiadają bogaty dorobek. Społeczny ruch kulturalny zrodził się przede wszystkim z potrzeb środowiskowych, z chęci działania

ludzi na rzecz swojego miasta i okolicy czy też z lokalnego patriotyzmu. Oprócz działalności kulturalnej znaczące działania posiadają Towarzystwa w aktywizacji gospodarczej własnego środowiska. Z takimi ambicjami startowało w 1971 roku Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej. Grupa miłośników tej ziemi stawiała sobie również podobne cele. Działalność Towarzystwa opiera się na społecznej pracy Zarządu i członków. Towarzystwo nie miało żadnych środków finansowych, zaczynało od znikomych składek członkowskich. W późniejszym okresie dzięki sponsorowaniu jego działalności przez niektóre zakłady pracy i samorząd lokalny oraz oprocentowaniu wkładów bankowych dysponuje pewnymi środkami finansowymi, pozwalającymi prowadzić skromną działalność statutową, w tym kontynuowanie w ograniczonym zakresie działalności wydawniczej. Pracę Towarzystwa kierunkują uchwały Walnych Zjazdów jak też bieżące potrzeby środowiska lokalnego w dziedzinie kultury i sztuki. Z powodzeniem wywiązuje się z inicjatyw, których się podejmuje. Członków łączy idea służenia miastu, regionowi, jego ludziom i kulturze, stanowiącej wspólne dziedzictwo, które stara się chronić, wzbogacać, w miarę możliwości pielęgnować, aby zachować dla przyszłych pokoleń to, co jest najcenniejsze.

W ogólnym ujęciu agendy Towarzystwa są dla jego członków ważnym miejscem spotkań, wymiany poglądów. Większości daje szansę zaistnienia na szerszym forum, ośmiela w szukaniu własnej drogi, mobilizuje do ciągłej pracy. Towarzystwo skupia i integruje osoby pochodzące z różnych środowisk, uprawiające różne zawody. Te wszystkie postawy koncentrują się podczas form realizacji wspólnego życia literackiego i artystycznego: plenerów, wernisaży, wystaw, prelekcji czy też „zasiadów”.

O ile „zasiady” są okolicznością sprzyjającą wymianie poglądów, artystycznych prezentacji własnych dokonań w dziedzinie uprawianej, to dają one szansę autentycznej wymianie doświadczeń, są najlepszą formą

„podciągania się” niektórych do poziomu reprezentowanego przez najlepszych. Przy czym dają możliwość samo dowartościowania się poprzez konfrontację z dużą różnorodnością ujęć podobnego tematu np. w dziedzinie malarstwa, rzeźby czy poezji.

„Zasiady” są swoistą, własną formą wypracowaną przez członków Towarzystwa w okresie 30-tu lat istnienia. Odbývają się w zależności od potrzeb oraz przy okazji ważnych wydarzeń np. jubileuszu artystycznego, wystawy indywidualnej kogoś z grona. Posiadają one wszelkie cechy zjawisk integrujących różne dziedziny życia kulturalnego. Tak było zwłaszcza na spotkaniach grupy poetyckiej „Nadskawie”. I dziś członkowie spotykają się na takich zasiadach najczęściej wieczornych w siedzibie Towarzystwa, latem w plenerze.

W Wadowicach niewątpliwie istnieje duża świadomość regionalizmu i atmosfera twórcza, czego wyrazem jest działające tam Towarzystwo Miłośników Ziemi Wadowickiej, lecz po analizie wszystkich czynników wygląda ona czasem na nieco uśpioną. Emil Zegadłowicz ze swoją witalnością za życia a twórczością po śmierci – wprowadził ferment, zachwiał równowagę małomiasteczkowej, zadowolonej z siebie społeczności. Poprzez fakt, że jak na ten mały ośrodek, był postacią wielkoformatową, posiadał siłę przyciągania ludzi wrażliwych. Do dziś czyni to osobami swych duchowych spadkobierców.

Zakończenie.

Rok 2001 przynosi wspomnienie o 30-letniej działalności Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej. Przynosi je już tylko dla

niewielkiego grona osób zaangażowanych nieprzerwanie przez 30-lecie w rozwój życia kulturalnego miasta nad Skawą i jego okolic, w popularyzację wiedzy o dziejach, tradycjach kulturalnych i przyrodniczych walorach tego zakątka Podbeskidzia, słynnego wcześniej za sprawą zegadłowiczowskiego „Czartaka”, a obecnie kojarzonego z postacią Karola Wojtyły, papieża Jana Pawła II. Towarzystwo obchodzić będzie jubileusz określony pamięcią garstki działaczy, bez fanfar, gali, ba nawet wiedzy i udziału władz samorządowych a także współczesnej, wadowckiej społeczności. Zanim oficjalne rejestry Wydziału Spraw Wewnętrznych PWRN Kraków odnotowały istnienie zorganizowanej formy działania miejscowych „regionalistów”, kilkakrotnie podejmowano próby integracji środowiska wadowickich intelektualistów. W latach 50-tych podejmuje je Franciszek Suknarowski z formacją plastyczną „Czartak II”. W szesnaście lat później przy okazji 100-lecia wadowickiego gimnazjum i nadania imienia Emila Zegadłowicza szkole, powołano społeczny komitet budowy pomnika Poety jako załączek przyszłego Towarzystwa. Działania te podejmuje i organizują jego dawni uczniowie w latach 1966-1968. Organizatorem tych działań F. Suknarowski oraz K. Foryś – dyrektor gimnazjum, poeta, publicysta. Obaj związani z Emilem Zegadłowiczem, wychowani w atmosferze gorzeńskiego dworu. Tradycje regionalizmu istniały w Wadowicach od 1910 roku tj. od powołania Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy, Zboru Poetów w Beskidzie E. Zegadłowicza i do tych tradycji odwoływać się będą kolejni inicjatorzy powołanego Towarzystwa. Udaje się to pokoleniu młodych. Adam Zegadłowicz i Zbigniew Jurczak organizują i finalizują rejestrację Towarzystwa Ziemi Wadowickiej.

Od początku tj. od 1971 roku Zbigniew Jurczak, wychowany w atmosferze tradycji TUMWiO i Gorzenia, staje się na całe 30 lat motorem działań Towarzystwa. Do 1977 roku siedzibą TMZW jest jego mieszkanie,

a w działalność zaangażowali się jego przyjaciele i rodzina. W składzie założycieli byli: Zbigniew Jurczak, Adam Zegadłowicz, Kazimierz Wołek, Jan Warmuz, Stanisław Czechowicz, Józef Zając, Rudolf Kwaśny, Marian Skrzypczak, Janina Kolber, Kazimierz Jasiński, Marian Drożdż i inni.

Pierwszy statut opracowano w oparciu o statut Towarzystwa Miłośników Ziemi Żywieckiej przy pomocy p. Zdzisława, Marii Okuliara i Henryka Biłki. TMZW zarejestrowano 9 grudnia 1971 roku. Miłośnicy Wadowic spotykają się początkowo w lokalu Z. Jurczaka przy ul. Zatorskiej 7, później w galerii plastyków przy ul. Poprzecznej 1, by od połowy 1977 roku działać w oparciu o lokale domu kultury w Wadowicach. Pierwszym prezesem Zarządu jest Marian Skrzypczak a od 1980 roku Rafał Tatka. Następnie Towarzystwo otrzymuje pomieszczenie w zabytkowej kamienicy przy ul. Kościelnej 4. Za sprawą TMZW obiekt klasycystyczny zostaje, po wykwaterowaniu lokatorów, poddany gruntownemu remontowi z przygotowaniem do pełnienia wielorakich funkcji kulturalnych. Pojawienie się Towarzystwa natrafia na dobrze już przygotowany grunt w zakresie społecznego udziału nieformalnych grup twórczych w kształtowaniu kulturalnego życia środowiska. Od 1965 do 1968 roku działał kabaret Powiatowego Domu Kultury „O! Świstak” (J.R. Jaglarz, J. Fidziński). W 1969 roku w Gorzeniu Górnym, w salach dworu Zegadłowicza dochodzi do powołania grupy plastycznej „Gumiguta” („Beskidy”), przekształconej w osiem lat później w Klub Pracy Twórczej „Beskidnicy” przy TMZW. W jego gronie znaleźli się byli czartakowcy jak i współcześni literaci, plastycy i wykonawcy grup kabaretowych. KPT „Beskidnicy” skupiał twórców, którzy obok artystycznych dokonań realizowali w TMZW swoje pasje szeroko pojętego, społecznego działania.

Należeli do niego: F. Suknarowski, Z. Jurczak, K. Sowińska, T. Kurnik, J. Ogiegło, K. Rauch, A. Jankowska, J. Fidziński, J. Jaglarz, M. Brzeźniak, M. Komar, J. Jachimczyk, M. Nicieja, J. Peszel, Z. Wiśniewski i inni. W 1980

roku TMZW rozpoczęło działalność wydawniczą. Reaktywowana po 40 latach Wadowicka oficyna wydawnicza wypromowała ponad 30 pozycji książkowych i 2 czasopisma. W 1981 roku, z inicjatywy poety J. R. Jaglarza powstaje grupa literacka „Nadsdkawie”. Początkowo działa jako element Klubu Beskidnicy by od 1982 roku stać się samodzielną grupą zrzeszającą literatów związanych twórczością, pochodzeniem czy nawet sympatią z dorzeczem Skawy (J.B. Górkiewiczówna, J.R. Jaglarz, J. Kajtoch, S. Franczak, T. Stolorz, B. Taborski). Współpraca plastyków i literatów zaowocowała kilkoma znaczącymi pozycjami edytorskimi Wadowickiej Oficyny Wydawniczej, nawiązującymi do tradycji drukarni Foltynów i działań edytorskich Emila Zegadłowicza.

Niezmiernie trudną rzeczą jest w niniejszym zwięzłym szkicu, poświęconym genezie, rozwojowi, dokonaniu i aktualnej sytuacji Towarzystwa, szerzej omówić jego dorobek oraz wymienić osoby, które zasłużyły się w realizacji zadań statutowych i wielu, wielu przedsięwzięć o kulturalnym charakterze. Ograniczam się zatem do podania skróconej charakterystyki działalności TMZW, a także wynotowania ważniejszych osiągnięć owocnego okresu pracy tj. z lat 1977-1996.

Liczba członków Towarzystwa we wspomnianym okresie wahała się w granicach 300 osób. W ramach TMZW pracowały koła zamiejscowe (Kraków, Gdynia) oraz szkolne (Wadowice, Radocza, Kalwaria). Obok 6 sekcji istniały także następujące agendy: Klu Pracy Twórczej „Beskidnicy” (Z. Jurczak, K. Sowińska, J. Ogiegło), Wadowicka Oficyna Wydawnicza (Z. Jurczak, J.R. Jaglarz), Grupa Literacka „Nadskawie” (J.R. Jaglarz),

Komisja Założycielska Muzeum (Z. Jurczak), Galeria Sztuki Współczesnej (wspólnie z BWA Bielsko-Biała, J. Jurczak), Komisja Ocen Artystycznych (F. Suknarowski), Szkolne Koła TMZW (J. Łasek, A. Buś). Powyższe dowodzi

o wszechstronności w przedsięwzięciach Towarzystwa, jednak najbardziej znanymi ich rysami były: szerokie propagowanie twórczości plastycznej i literackiej, upowszechnianie dorobek wadowiczan wystawy i wydawnictwa, szerzenie wiedzy o regionie (publikacje, konkursy, spotkania autorskie), dokumentacje i inwentaryzacje obiektów zabytkowych i tradycji kulturalnych (archiwum, zbiory artystyczne, zbiory muzealne) oraz szeroko rozumiana edukacja kulturalna młodzieży. Warto, aby Wadowiczanie zainteresowani znanym dzisiaj miastem nad Skawą, wiedzieli że wśród bardzo wielu efektów pracy grona jego miłośników, znalazły się takie osiągnięcia Towarzystwa jak:

- zainicjowanie i organizowanie obchodów Dni Wadowic (1977-1981),
- opublikowanie ponad 30 pozycji książkowych w tym almanach Nadskawie,
- reaktywowanie Wadowickiej Oficyny Wydawniczej oraz stworzenie powojennej prasy lokalnej (Rozmaitości Wadowickie i Nad Skawą),
- odnowienie i zagospodarowanie budynku przy ul. Kościelna 4 na obiekt naukowo-kulturalny,
- utworzenie Działu Zbiorów Specjalnych i archiwum miasta (wspólnie z Biblioteką Publiczną),
- wyremontowanie przez młodzież TMZW piwnic i adaptowanie ich na galerię, od 1988 roku – filii BWA Bielsko-Biała,
- zorganizowanie interesujących form pracy z młodzieżą (wymiany zagraniczne, 14 turniejów wiedzy o regionie, rajdy, konkursy literackie),
- zainicjowanie honorowania wybitnych wadowiczan nazewnictwem ulic, ufundowanie 6 tablic pamięci,
- stworzenie płaszczyzny współpracy różnych organizacji i instytucji na rzecz regionu.

Wspomnieć należy również, że godność Honorowego Członka TMZW zechciał przyjąć w 1983 roku Ojciec Święty Jan Paweł II.

Na temat dotychczasowej działalności TMZW ukazało się wiele publikacji prasowych, opracowań szkolnych oraz prac naukowych. Towarzystwo w roku 1980 udzieliło pomocy lokalnej i organizacyjnej rodzącej się na tych terenach Solidarności. Tak samo czyniło w latach stanu wojennego i w czasach tworzenia demokracji (komitety obywatelskie). Rok 1992-6, przynosi nieoczekiwane schyłkowy okres pracy Towarzystwa. Nowe władze samorządowe miasta Wadowic, jakby świadomie niszczą dorobek regionalistów. Usuwają TMZW z wyremontowanego przez nich budynku przy ulicy Kościelnej 4, likwidują galerię artystyczną by ją oddać młodzieży promującej na urządzenie klubu pod wiele mówiącą nazwą „Banan”, tworzą załączek muzeum z „własną koncepcją” w oparciu o prywatne zbiory jednego z ofiarnych członków TMZW. Miłośnicy Wadowic wypierani z miasta, kontynuują skromną już teraz działalność wydawniczą i wystawienniczą a jednocześnie angażują się w działalność Fundacji Czartak, ratującej Muzeum Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym, gdzie czasowo przenoszą swoją siedzibę. Tu odnotowują sukces. Od 1995 roku, po piętnastu latach nieobecności, uruchomiono Muzeum Poety. Znowu organizatorami działań są Zbigniew Jurczak, Adam Zegadłowicz i Franciszek Suknarowski. Stoją na czele Fundacji i nadal pełnią funkcję prezesa i wiceprezesa TMZW. Towarzystwo czyniąc siebie słusznym spadkobiercą tradycji, działających już w XIX wieku miejscowych organizacji społeczno-kulturalnych, powraca jakby do swoich korzeni. Ze świadomym wyborem otoczenia Zboru Poetów w Beskidzie, kolebki regionalizmu. Tu Towarzystwo znalazło azyl dla swoich zainteresowań, zbiorów i archiwum. Jest to obecnie najlepsza z dróg ku przyszłości.

Zrealizowanie większości założeń programowych Towarzystwa w mijającym 30-leciu jego działalności, o których mówi to opracowanie,

byłoby niemożliwe bez pracy członków i zarządu Towarzystwa, bez życzliwości i wsparcia moralnego i finansowego ze strony zakładów pracy oraz okresowo samorządu lokalnego, bez współpracy z Domem Kultury i szkołami oraz poparcia społeczności lokalnej, której Towarzystwo stara się służyć na miarę swoich sił i możliwości.

WYKAZ ŹRÓDEŁ I LITERATURY.

I Źródła niedrukowane.

- Foryś K. Studium o Czartaku, Historia i dzień współczesny Wadowic – szkic z okazji 650-lecia.
- Gancarczyk M. Muzeum Bibliograficzne Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym.
- Moszczyński S. Kontynuacja idei „Czartaka” i twórczości plastycznej „Czartaka II” i Beskidników.
- Śniegowski J. Działalność Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej.
- Ilustrowana Kronika „Beskidników”.
- Kronika Towarzystwa Miłośników Ziemi Wadowickiej (1973-80).
- Księga pamiątkowa Galerii Sztuki Współczesnej B.W.A w Wadowicach

II Źródła archiwalne.

- Archiwum Państwowe Katowice O/Oświęcim, Protokoły posiedzeń rady gminnej miasta Wadowic z lat 1867-1888, 1905, 1909-1910.
- Archiwum Państwowe Kraków. Teki Antoniego Schneidra, Wadowice sygn. 1670, k.2
- Regulamin Domu Kultury, Wadowice 1976rok.
- Sprawozdanie z działalności Klubu „Garsoniera” do roku 1998. Wadowice 1998 r.
- Plan wydawniczy Wadowickiej Oficyny Wydawniczej TMZW z lat 1982 – 1992.
- Regulamin Wadowickiej Oficyny Wydawniczej, Wadowice 1984 rok.
- Sprawozdanie z działalności TMZW z lat 1972, 1974, 1975, 1978, 1980, 1981, 1983, 1985, 1988, 1990, 1993-2000
- Sprawozdanie z działalności TMZW kół młodzieżowych TMZW z lat 1985-1995.
- Sprawozdanie z Komisji Rewizyjnej TMZW.
- Sprawozdanie z działalności wydawniczej TMZW w latach 1980-1992.

- Sprawozdanie z działalności Zarządu TMZW w latach 1972, 1974, 1975-1978, 1980-1987, 1988, 1989-1990, 1991-1992, 1993, 1994.
- Sprawozdanie z posiedzenia Zarządu Fundacji Czartak 1995, 1996, 1997, 1998.
- Statut TMZW
- Statut WOW TMZW 1982.
- Wykaz członków Zarządu TMZW w latach 1971-2000.

Bibliografia.

- Chudziński Edward, Małopolska, Regiony - Regionalizmy - Małe ojczyzny Colonel, Kraków 1999 r.

- Filipek Stanisław, Zarys historii oświaty i tajnego nauczania w powiecie wadowickim w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945, Kraków 1976 r.
- Foryś Kazimierz, Przeszłość i dzień dzisiejszy miasta Wadowic, Wadowice 1977 r.
- Gajczak Roman Antoni, Wadowice – miasto rodzinne Jana Pawła II, Warszawa 1986, NOVUM.
- Gajczak Roman Antoni, Wadowice wczoraj, dziś, jutro..., Wadowice 1998 r.
- Gajczak Roman Antoni, Wadowice miasto Papieskie, Wadowice 1995 r.
- Grodnicki Adam, Jaglarz Jerzy Roman, Fidziński Jan, Opowieść o Wadowicach, Bielsko-Biała 1983 r.
- O. Gill Honorat, OCD, Klasztor Karmelitów Bosych w Wadowicach, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 1999r.
- Jaglarz Jerzy Roman, Opowieść o Wadowicach, Bielsko-Biała 1980 r.
- Jurczak Zbigniew, Wadowickie ślady historii, Wadowice 1987 r.
- Kozikowski Edward, Zegadłowicz Emil, O Jędrzeju Wórczu – snycerzu beskidzkim, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1957 r.
- Kozikowski Edward, Wertepami i gościncami, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1957 r.
- Kolberg Oskar, Dzieła wszystkie, t. 44, Wrocław – Poznań 1968 r.
- Kutrzeba Stanisław, Historia ustroju Polski, t. 1, Kraków 1976 r.
- Nowakowski Andrzej, Z dziejów miasta i parafii Wadowic, Kraków 1985 r.
- Perzanowski Zbigniew, dzieje miasta i wsi dzisiejszego powiatu bielskiego, Katowice 1971 r.
- Rychlik Ignacy, Księstwo Oświęcimskie i Zatorskie, Tamów 1989 r.
- Siemionow Aleksy, Ziemia Wadowicka, Wadowice 1984 r.

- Studnicki Gustaw, Pierwsza wśród równych. Dzieje Gimnazjum i liceum w Wadowicach, Wadowice 1981 r.
- Studnicki Gustaw, Wadowickie Karty z przeszłości, Wadowice 1992 r.

- Woźniakowski Krzysztof, Od Czartaka do Nadskawia, BTSK Beskidzka Oficyna Wydawnicza, Bielsko-Biała 1987 r.
- Wójcik Tadeusz, Wadowice, Informator Turystyczny, Wrocław 1979 r.
- Zegadłowicz E., Martwe Morze, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1954 r.

WYDAWNICTWA.

- Beskidnicy 1980 r.
- Nadskawie. Almanach Kulturalny 1981 – 1989
- Nad Skawą 1993-2000
- Podbeskidzie 1982, 1983, 1984
- Rozmaitości Wadowickie 1987, 1988.